

Copii aflați în medii care îi determină să muncească sau să ajungă în situații de risc

Acest material este o selecție din studiul elaborat de Centrul Parteneriat pentru Egalitate în scopul realizării unui model practic de intervenție menit să prevină implicarea în forme grave de muncă a fetelor și băieților cu risc crescut de a fi exploatați prin muncă¹. Prin «forme grave de muncă» se înțelege „toate formele de sclavie sau practici similare; utilizarea, recrutarea și oferirea unei motivații în scopul prostituării, producției de material sau spectacole pornografice; utilizarea, recrutarea sau oferirea unui copil în scopul unor activități ilicite; muncile care prin natura lor sau condițiile în care se exercită dăunează securității, sănătății sau moralității copilului (Convenția Organizației Internaționale a muncii nr. 182, ratificată prin Legea nr. 203/2000). Modelul practic cuprinde: programe concrete de identificare a copiilor cu risc crescut de a fi exploatați; programe de dezvoltare a abilităților de viață independentă a copiilor cu risc; programe de informare, consiliere, orientare a carierei copiilor vulnerabili și a părinților acestora; programe de modificare a atitudinilor părinților, copiilor și factorilor de decizie cu privire la munca copiilor, sexualitate, migrație, importanța școlii, copilărie.

1. Ce propune acest model practic de intervenție pentru prevenirea exploatării prin muncă a copiilor?

Conform Institutului Național de Statistică, între 40.000 și 70.000 de copii, fete și băieți cu vârste între 5 și 17 ani, sunt exploatați prin muncă, iar peste 230.000 desfășoară activități gospodărești mai mult de 3 ore zilnic. Aceștia muncesc pe câmp, spală parbrize, colectează deșeuri, cerșesc, muncesc în diverse piețe, practică prostituția, sunt traficați pentru servicii sexuale. Copiii ajung în astfel de situații datorită unor factori care nu țin direct de ei, cum ar fi:

- fac parte din familii sărace (din mediul rural, cu mulți copii) și sunt nevoiți să muncească la câmp;
- părinții lor au un nivel de educație scăzut; nu își caută sau nu găsesc de muncă și își îndeamnă sau obligă copiii să muncească, să cerșească;
- sunt abuzați fizic, emoțional sau sexual, fug din familie, ajung să trăiască pe străzi și să presteze munci riscante;

---

¹ Proiectul CPE a fost coordonat de Domnica Petrovai, Alina Chiriac, Camelia Moraru, Diana Calenic, Alina Popescu, Elena Tudose, Luminița Daneș, Bogdana Bursuc. Coordona-toarele programului național ILO-IPEC au fost Rodica Moise și Ioana Grigorescu. Selecția materialului a fost realizată de redacția NRDO. În materialul de bază au fost făcute foarte mici corecturi. Am utilizat transcripția «roma», și nu «rroma», pentru a urma un standard al trimestrialului NRDO. Am reprodus trimiterile bibliografice în stilul ales de autorii studiului elaborat sub egida CPE, deși acesta nu este tipic trimestrialului NRDO (Nota redacției).

- trăiesc în centre de plasament, își dezvoltă în mică măsură abilități emoționale și sociale și ajung să fie exploatați sau traficați pentru servicii sexuale;
- aparțin comunităților cu norme sociale disfuncționale („copilul de mic trebuie să se obișnuiască cu munca”) care le afectează comportamentul.

Aceste situații de risc îi determină pe copii să fugă de acasă, să abandoneze școala, să consume droguri. Îndemnați sau obligați de părinți sau ca urmare a unei decizii luate de copil, percepută ca singura modalitate de a supraviețui, aceștia se implică în diverse activități din care să câștige resurse pentru existență. Implicarea și menținerea copiilor în astfel de activități au consecințe negative pentru sănătatea și dezvoltarea lor cognitivă, emoțională și socială.

Pentru că muncește în medii nocive și/sau depune un efort mare la o vârstă la care este în plină dezvoltare fizică, sănătatea și creșterea copilului sunt afectate. Implicarea în activități în care se confruntă cu situații sau persoane cu influență perturbatoare determină o schimbare la nivelul atitudinilor legate de importanța educației, muncă și carieră, sexualitate, familie, viață. Toate acestea contribuie pe termen lung la reducerea șanselor de angajare pe piața muncii, la posibilități limitate de asigurare a existenței.

Prevenirea acestui fenomen, cu consecințe grave asupra dezvoltării copiilor, necesită atenția și intervenția specialiștilor și instituțiilor cu responsabilități în domeniu. Intervenția este dificilă pentru că fenomenul are drept cauze factori de risc diverși, care țin de copil, familie, școală, comunitate.

Eficiența prevenirii ține de măsura în care, pe de o parte, sunt identificați și diminuați factorii de risc care afectează copilul (comportamente cu efecte negative ale părinților, profesorilor, prietenilor, grupului, resurse limitate ale familiei, norme disfuncționale ale comunității etc.), iar pe de altă parte, sunt identificați și dezvoltați factorii de protecție pentru situația în care se află acesta (suport din partea comunității, diverse abilități sau competențe pe care le are copilul, suport din partea familiei etc.).

Acest instrument este unul de prevenire, axat pe identificarea și dezvoltarea psiho-socială și a carierei copiilor aflați în medii care îi determină să muncească sau să ajungă în situații de risc. Dezvoltarea psiho-socială și a carierei copiilor apare ca principală modalitate de scoatere a copiilor din situații de risc pentru că integrează toți factorii de protecție care conduc către diminuarea sau eliminarea elementelor de risc.

Instrumentul este elaborat de către Centrul Parteneriat pentru Egalitate – CPE împreună cu Biroul Internațional al Muncii – Programul Internațional pentru Eliminarea Muncii Copiilor, în proiectul *Dezvoltarea capacităților specialiștilor care oferă educație și consiliere pentru carieră în vederea reducerii vulnerabilității la trafic a copiilor și tinerilor din comunitățile marginalizate*. Programul de prevenire este destinat specialiștilor (psihologi, asistenți sociali, consilieri școlari și de carieră) implicați în acțiuni de combatere a exploatarei prin muncă a copiilor. Acest program de prevenire s-a dezvoltat pornind de la un principiu pe baza căruia funcționează un program de prevenire: identificarea și reducerea factorilor de risc și identificarea și dezvoltarea factorilor de protecție.

Modelul de intervenție propus este unul inovativ pentru că integrează: aspecte specifice ale consilierii copiilor cu risc crescut de a fi exploatați prin muncă; perspec-

tiva de gen; elemente care dezvoltă copiii și părinților abilități de management al carierei și oferă cunoștințe cu privire la piața muncii (conținuturi, condiții de ocupare, nivel de educație și formare profesională necesar, cerere și ofertă); în același timp, acest model de intervenție contribuie la construirea unor atitudini pozitive ale beneficiarilor față de muncă.

Procesul de dezvoltare a carierei este conceput ca instrument de prevenire a exploatării prin muncă a copilului, folosit în lucrul cu copiii cu risc în a fi exploatați și de părinții acestora. Consilierea de carieră este abordată ca proces de dezvoltare prin care beneficiarul își conștientizează competențele, aptitudinile, valorile și interesele, își sporește nivelul de cunoștințe cu privire la mediul de muncă și ajunge să facă alegeri în cunoștință de cauză și să ia decizii optime de carieră².

Acest model de intervenție conține un instrument de identificare a copiilor cu risc de a fi exploatați prin muncă. Acest instrument, construit ca o scală de identificare, oferă o sinteză a principalilor factori de risc și de protecție pentru diferitele tipuri de exploatare și ne oferă indicatori de evaluare a copiilor pe care dorim să îi integrăm în programe de prevenire. Acest model de intervenție oferă programe de prevenire axate pe dezvoltarea unor factori de protecție ai copilului, familiei și comunității în care acesta trăiește. Toate programele au ca obiective dezvoltarea unor abilități de protecție pentru copiii cu risc, în scopul reducerii probabilității de a fi exploatați prin muncă. Programele se adresează direct copilului sau indirect, prin acțiuni la nivel comunitar, intervenții adresate părinților sau educatorilor. O componentă importantă este reprezentată de acțiunile de dezvoltare a carierei copilului, ca principal factor de protecție care scade probabilitatea implicării lui într-o situație de exploatare prin muncă. Dezvoltarea carierei implică într-o primă etapă dezvoltarea unor abilități de viață independentă, de rezolvare de probleme, de mecanisme eficiente de *coping*³, dar și de schimbare a unor atitudini relaționate cu munca sau școala.

Principiul acestui model de intervenție axat pe dezvoltarea carierei este următorul: copiii cu risc de a fi exploatați prin muncă au abilități de protecție scăzute, trăiesc într-un mediu care nu le favorizează dezvoltarea, au trecut prin experiențe de viață care le-au modificat în sens negativ percepția asupra școlii sau muncii. Pentru a pregăti copiii pentru o profesie sau calificare sau pentru a-i încuraja să continue școala este necesară atât dezvoltarea abilităților care reprezintă condiții ale dezvoltării carierei, cât și schimbarea unor atitudini negative care reprezintă bariere în formarea și planificarea unei cariere.

2. Principii ale programelor eficiente de prevenire

Un program eficient de prevenire adresat copiilor cu risc crescut cuprinde aspecte specifice privind factorii de risc și cei de protecție. Într-un astfel de program este necesară focalizarea pe abilitățile și competențele copiilor de a face față adversităților sau situațiilor de risc, pe mecanismele lor de *coping*.

---

² Patrick Daru, *Education/Vocational/Job Counselling as a Tool Against Child Labour*, 2005.

³ Mecanisme eficiente „de a face față”.

Numeroase studii au analizat relația dintre factorii de risc și cei de protecție. Acestea recomandă integrarea atitudinilor și reprezentărilor pe care copiii le au în raport cu aceștia. Modul în care un copil interpretează o situație percepută de adult ca fiind de risc este un bun indicator/*item* în intervențiile adresate copiilor.

Studiile atrag atenția asupra pericolului de a considera o categorie de copii ca fiind cu grad ridicat de risc (copiii străzii, copiii roma). O astfel de abordare dezvoltă stereotipuri de tipul: „Toate fetele care trăiesc pe stradă practică prostituția”; „Toți băieții de pe stradă fac trafic de droguri”; „Toți copiii roma sunt delincvenți”. Menținerea stereotipurilor împiedică construirea de programe eficiente care să se adreseze nevoilor specifice ale copiilor. Viața copiilor care muncesc pe stradă le dezvoltă acestora anumite strategii de supraviețuire, de negociere, care determină formarea unor atitudini față de viață în general, propria persoană, muncă. Cunoașterea acestor strategii și atitudini reprezintă elemente importante într-un program de prevenire.

Strategiile de prevenire s-au dezvoltat pornind de la factorii de risc, apoi de la integrarea factorilor de protecție în termeni de mecanisme și strategii prin care copiii fac față adversităților. Orientările actuale ne recomandă să construim un program de prevenire pornind de la strategiile de *coping*, prin care copiii fac față într-un mod sănătos, eficient problemelor. Ulterior se recomandă construirea altor tipuri de acțiuni. De exemplu, pentru un copil care a abandonat școala, locuiește pe stradă și își câștigă existența din cerșit este important ca, într-o primă fază, să fie identificate abilitățile și resursele pe care le are (față de câștig, muncă sau copilărie) și ulterior să fie integrat într-un sistem de tutoriat pentru reînceperea școlii.

Studiile arată că integrarea copiilor în sisteme de intervenție de tip educațional sau vocațional fără determinarea de schimbări la nivel personal (abilități, atitudini) scade impactul acestor acțiuni de formare. Dacă dorim schimbarea unor comportamente (să învețe o profesie, să meargă la școală), acest lucru este posibil dacă schimbăm convingerile copilului cu privire la școală, muncă. Un copil care muncește pe stradă învață că poate obține bani ușor și fără a ști o meserie. Acest lucru devine o barieră în învățarea unei profesii.

Identificarea riscului de exploatare trebuie abordată din perspectiva copilului, a familiei și a comunității. Evaluarea riscului comunității reprezintă un bun indicator de stabilire a vulnerabilității copiilor. De asemenea, riscurile legate de familie sau de persoanele care îl îngrijesc sunt deosebit de importante. Existența unui părinte cu probleme mentale, asociată cu alți factori de risc (de exemplu venituri scăzute) crește probabilitatea ca un copil să fie exploatat.

3. Despre cum se construiește un program eficient de dezvoltare a abilităților de viață independentă

În multe cazuri de exploatare prin muncă a copiilor, serviciile specialiștilor se focalizează doar pe managementul cazurilor individuale ce necesită evaluare și intervenție individualizată. Reintegrarea copiilor victimizați are însă rar șanse de reușită. Ei au suferit deja și sunt șanse mai reduse să răspundă foarte bine intervenției de reabilitare. De asemenea, vulnerabilitatea lor rămâne foarte puternică.

Cercetările arată că programele de prevenire sunt cele mai folositoare. Copiilor li se pot oferi instrumente – cunoștințe și abilități – care să-i ajute să aibă o viață mai sigură și de calitate.

1. Scopuri ale programelor de prevenire a exploatării prin muncă și sexuale a copiilor și adolescenților:

- dezvoltarea capacității copiilor de a evita victimizarea;
- dezvoltarea autoeficacității copiilor;
- reducerea emoțiilor negative (vină, rușine) asociate cu victimizarea;
- încurajarea copiilor să raporteze situațiile de abuz/victimizare;
- încurajarea unui răspuns din partea comunității la aceste probleme;
- încurajarea comunicării dintre părinți și copii în privința siguranței personale a copiilor;
- întărirea protecției și supravegherii oferite de părinți;
- recunoașterea și raportarea comportamentelor abuzive.

Conținutul și modalitățile de abordare ale unui program de prevenire a exploatării copiilor derivă din obiectivele specifice formulate.

2. Când sunt eficiente programele de prevenire?

Programele de prevenire dedicate copiilor și adolescenților sunt eficiente dacă:

- sunt bazate pe teorii educaționale acceptate științific;
- sunt adecvate vârstei și nivelului de dezvoltare/educațional al copilului;
- oferă copilului competențe care să-l ajute să facă față situațiilor cu care se confruntă și să se protejeze;
- sunt formate din mai multe componente care se repetă periodic;
- sunt facilitate de specialiști în domeniu și folosesc metode eficiente (participare activă, modelare comportamentală, *feedback*, joc de rol etc.).

3. Principii de construire a unui program de prevenire

Atunci când construim un program de prevenire a exploatării prin muncă a copiilor este important să urmărim:

- vârsta grupului țintă: un efect considerabil îl au programele începute timpuriu (școala elementară sau chiar mai devreme). Studiile care compară nivelul de cunoștințe și abilități ale copiilor de grădiniță care au participat la astfel de programe față de cel al altor copii arată o capacitate crescută a acestora de a se proteja. În elaborarea programelor de prevenire ținem cont de abilitățile cognitive ale copiilor și adolescenților. În nici un domeniu însă, lipsa maturității sau capacitatea redusă de a înțelege anumite concepte nu a constituit o barieră în eficiența programelor de prevenire.

- alte caracteristici ale grupului țintă – de exemplu copii cu nevoi speciale (fizice sau mentale) care sunt cei mai vulnerabili la victimizare;

- teoria de la care pornește programul de prevenire:

- care sunt factorii de risc și de protecție care influențează fenomenul; de cele mai multe ori nu se poate spune cu exactitate însă câți/care factori influențează o problemă specifică. De aceea este recomandabil să se țintească mai mulți factori în cadrul unui program de intervenție. Studiile epidemiologice arată că problemele de

sănătate mintală, problemele sociale și comportamentele de risc pentru sănătate pot apărea simultan ca *pattern* al comportamentului de risc la adolescenți. De exemplu, un program de dezvoltare a abilităților de viață independentă la adolescenți destinat promovării sănătății emoționale poate da rezultate și în privința consumului de substanțe nocive.

- centrarea pe modificări comportamentale (pornind de la teoria învățării sociale).
- conținutul și durata programului:
  - sunt mai eficiente programele care țintesc mai mulți factori – atât reducerea factorilor de risc, cât și dezvoltarea factorilor de protecție și care cuprind sesiuni repetate periodic.
  - modul de prezentare – jocuri de rol, modelare comportamentală (nu doar transmitere de informații sau demonstrarea abilităților);
  - definirea scopului – în funcție de nevoile specifice ale comunității în care se aplică programul de prevenire;
  - implicarea părinților, profesorilor, oficialităților, comunității în general – prevenirea exploataării copiilor este responsabilitatea tuturor. De asemenea, implicarea acestor actori asigură aplicarea instrumentelor dobândite (cunoștințe și abilități) în contextul real și întărirea comportamentelor dezirabile. Studiile arată că, în general, copiii consideră mai interesant și mai folositor un program care le oferă informații pe care să le «ia acasă» și care încurajează discuția cu părinții despre respectivul subiect.
  - folosirea programelor/materialelor deja existente;
  - cunoașterea legislației;
  - stabilirea modalității de evaluare a programului de prevenire.

4. Care sunt responsabilitățile specialiștilor implicați în implementarea acestui model de prevenire a exploataării prin muncă a copiilor

Acest model de intervenție este gândit ca un instrument de prevenție a căruia eficiență ține de rolurile și responsabilitățile persoanelor implicate în implementarea lui. Modelul cuprinde mai multe programe și acțiuni, fiecare dintre ele concepute pentru a fi utilizate de diferiți membri ai echipei de implementare. Mai jos sunt prezentate responsabilitățile fiecărui specialist.

Responsabilitățile consilierilor școlari și psihologilor (din școli, centre de plasament, direcții de protecție a copilului, ONG-uri) vizează:

- identificarea copiilor cu risc de a fi exploatați prin muncă și a părinților acestora (stabilirea factorilor de risc și ai celor de protecție pentru fiecare copil, completarea unei fișe individuale, recomandarea de programe de prevenție în care copilul să fie integrat);
- însușirea informațiilor necesare asistării copiilor cu risc și a părinților acestora, desfășurarea de activități de dezvoltare a propriilor competențe necesare în furnizarea unor servicii de consiliere adecvate grupului țintă;
- construirea împreună cu beneficiarul (copil, părinte) a Planului individual de intervenție (care cuprinde tipuri de acțiuni și programe în care beneficiarul să fie integrat);
- realizarea unor ședințe de consiliere de carieră, individuale și/sau de grup, cu beneficiarul (ședințele se realizează pe tematicile programelor descrise în această strategie de intervenție – dezvoltare a abilităților de viață independentă, informare,

orientare, consiliere de carieră, schimbare a atitudinilor privind munca, sexualitatea, importanța școlii, copilărie);

– oferire de sprijin pentru construirea planului individual de carieră pentru fiecare copil/adult;

– oferirea de sprijin pentru integrarea în diverse programe de formare profesionale disponibile în comunitatea din care face parte;

– oferirea de suport în activitățile de căutare a unui loc de muncă adecvat nivelului de dezvoltare psiho-socială a copilului și nevoilor lui de creștere;

– monitorizarea progreselor realizate de fiecare copil/adult prin completarea unei fișe de monitorizare;

– dezvoltarea la nivelul școlii a unor activități de sprijin a copiilor din familiile sărace (prin identificarea unor resurse necesare menținerii la școală);

– dezvoltarea la nivelul școlii, în colaborare cu profesorii, a unor programe de tutoriat în vederea menținerii la școală și a creșterii performanțelor școlare ale copiilor cu risc de a fi exploatați prin muncă;

– dezvoltarea unei relații de parteneriat cu asistentul social și reprezentanți ai altor autorități locale sau firme private care pot sprijini acțiunile de prevenire a exploatării prin muncă a copiilor;

– implicarea în rețele locale/naționale de specialiști care lucrează cu copii cu risc în a fi exploatați prin muncă și cu părinții acestora.

Responsabilitățile asistenților sociali (din școli, centre de plasament, direcții de protecție a copilului, ONG-uri) vizează:

– însușirea informațiilor și dezvoltarea competențelor necesare utilizării scalei de identificare a copiilor cu risc crescut în a fi exploatați prin muncă;

– identificarea, prin utilizarea scalei, a copiilor cu risc crescut în a fi exploatați prin muncă și a părinților acestora;

– identificarea copiilor abuzați și găsirea unor modalități de soluționare a cazurilor de abuz;

– crearea și dezvoltarea unei baze de date cu informații utile furnizate de instituțiile partenere în activitățile de prevenire a exploatării prin muncă a copiilor;

– participarea, alături de consilieri și psihologi școlari, ori de câte ori este nevoie, la realizarea ședințelor de consiliere de carieră, individuale și/sau de grup;

– monitorizarea progreselor realizate de fiecare copil/adult prin completarea fișei de monitorizare;

– informarea copilului/adultului despre oportunitățile de carieră/formare profesională sau alte servicii disponibile (medicale, de sprijin financiar, reintegrare școlară);

– identificarea de voluntari sau alte persoane-resursă, care să sprijine copiii cu risc de abandon școlar sau din familii sărace;

– contactarea angajatorilor în vederea identificării unor oportunități de angajare/sprijinire a copiilor/ părinților;

– colaborarea cu alți specialiști care interacționează cu copiii/părinții din grupul țintă și furnizarea de informații despre familie, mediu social sau orice alt factor care ar putea influența progresul acestora;

– implicarea în rețele locale/naționale de specialiști care lucrează cu copii cu risc în a fi exploatați prin muncă și cu părinții acestora.

Responsabilitățile consilierilor de carieră din agențiile județene de ocupare a forței de muncă vizează:

- organizarea unor sesiuni de training vocațional pentru adulții-părinți ai copiilor cu risc în a fi exploatați prin muncă;
- organizarea unor sesiuni de schimbare a atitudinii față de muncă și dezvoltare a carierei;
- informarea părinților cu privire la drepturile și oportunitățile pe care le au;
- contactarea angajatorilor în vederea identificării unor oportunități de angajare pentru adulții-părinți ai copiilor cu risc în a fi exploatați prin muncă;
- colaborarea cu alți specialiști care interacționează cu părinții copiilor cu risc, în realizarea sesiunilor de training vocațional și identificarea oportunităților de angajare;
- implicarea în rețele locale/naționale de specialiști care lucrează cu copiii cu risc în a fi exploatați prin muncă și cu părinții acestora.

5. De ce este important să identificăm factorii de risc și pe cei de protecție privind exploatarea prin muncă?

Rolul identificării elementelor de risc care influențează exploatarea prin muncă a unui copil și a elementelor care sprijină scoaterea acestuia dintr-o astfel de situație

Identificarea copiilor aflați în medii/situații care îi determină să muncească sau să ajungă în situații de risc pentru exploatare constituie primul pas în construirea unui program eficient de prevenire și intervenție privind exploatarea prin muncă. Această identificare a copilului se poate realiza numai cu ajutorul unor instrumente de analiză a acelor caracteristici ale copilului, familiei și mediului care îl determină să ajungă în situații în care este exploatat.

Acest model practic de prevenire prezintă principalele elemente, condiții care influențează exploatarea unui copil; descrie consecințele acestor elemente asupra dezvoltării viitoare a copilului; prezintă condițiile și elementele care pot sprijini copilul în dezvoltarea și scoaterea sa din situații de risc; recomandă tipuri de programe care să diminueze influența acestor elemente de risc asupra copilului și să dezvolte elementele și condițiile favorabile, de sprijin.

Factori de risc și factori de protecție pentru diverse tipuri de exploatare prin muncă a copiilor

În cadrul acestui model practic de prevenire vom numi «factori de risc pentru exploatarea prin muncă» acele elemente, condiții, împrejurări care țin de familie, comunitate, copil și care favorizează/influentează/conduc copilul către situații în care muncește (deși nu are vârsta legală, munca pe care o desfășoară îi afectează sănătatea sau dezvoltarea etc.) sau este exploatat pentru scopuri sexuale (prostituție, pornografie, trafic cu femei) sau activități ilicite (trafic de droguri).

Astfel de factori de risc sunt: copilul face parte dintr-o familie numeroasă, care se confruntă cu probleme de sărăcie; părinții săi au probleme de sănătate mintală; copilul trăiește într-un mediu sărac, caracterizat prin lipsa de oportunități economice, sociale și educaționale etc. Acești factori conduc la implicarea copilului în activități de muncă și către alte lucruri asociate precum limitarea posibilităților de explorare a intereselor, abilităților și preferințelor individuale.

Factorii de risc sunt diferiți pentru exploatarea prin activități de muncă (munca la câmp, diverse activități gospodărești, spălatul parbrizelor, activități de producție sau comerț etc.), pentru scopuri sexuale (prostituție, pornografie), prin activități ilicite sau pentru cerșetorie. Astfel, dependența de droguri este un factor de risc prioritar pentru exploatarea prin activități ilicite, în timp ce locuirea cu tată vitreg sau tată «surogat» este un factor de risc în special pentru exploatarea prin prostituție.

Prezența unui singur factor de risc nu reprezintă în sine cauza exploatării copiilor. Este necesară prezența mai multor factori de risc care cresc vulnerabilitatea acestuia. De exemplu, venitul scăzut al familiei este un factor important de risc pentru exploatarea prin muncă și pentru cea sexuală. Acest lucru nu înseamnă că orice copil dintr-o familie săracă în mod obligatoriu va fi exploatat. Prezența altor factori (abilități scăzute ale părinților de supraveghere și educare a copilului, abuzuri fizice sau sexuale) cresc riscul de vulnerabilitate la exploatare.

Creșterea numărului de factori de risc determină sporirea riscului de vulnerabilitate la exploatare. Sărăcia sau venitul scăzut al părinților este asociat cu abilități scăzute de stimulare cognitivă și suport emoțional oferit copilului și lipsa timpului petrecut de părinți cu educarea și îngrijirea acestuia. De asemenea, acest model practic de prevenire se bazează pe identificarea factorilor de protecție a copilului. Aceștia reprezintă elemente, condiții, împrejurări ce țin de copil, mediul în care trăiește, familia din care face parte și care sunt resurse importante pentru scoaterea lui din situația de risc în care se află. Astfel de factori sunt: abilitățile sociale crescute, emoționale, de rezolvare a problemelor și luare de decizii, existența în comunitatea în care copilul trăiește a unor centre de sprijin, abilități ale părinților de a oferi suport emoțional copilului etc.

Studiile au arătat că planificarea carierei este un factor de protecție important care ajută copiii să facă față presiunii grupului sau comunității. Un copil care nu are nimic de pierdut acceptă mai ușor să intre într-o situație riscantă față de unul care are de pierdut perspectiva unei cariere. La fel ca factorii de risc, și cei de protecție sunt specifici fiecărui tip de exploatare.

Pe scurt, existența unor factori de risc crește probabilitatea ca un copil să fie exploatat, în timp ce factorii de protecție scad o astfel de probabilitate. Sunt identificați pentru fiecare tip de exploatare factorii de risc și cei de protecție și structurați într-o scală de identificare a gradului de risc al copilului. Această scală nu este un instrument de categorizare a copiilor, ci unul care ajută profesioniștii din domeniu să formuleze întrebări specifice cu privire la problemele copiilor, relevante pentru problematica exploatării.

6. Despre abilități care pot fi învățate/educate și care ajută copiii să facă față adversităților și să se dezvolte ca adulți competenți

Factori de protecție în prevenirea exploatării prin muncă a copiilor

Studiile referitoare la ceea ce se numește *developmental resilience*⁴ evidențiază acele abilități ale unui copil care îl ajută să facă față adversităților, factorilor de risc, stresului sever și să se dezvolte într-un adult competent și adaptat. Centrală pentru noțiunea de rezistență a copilului este ideea că multe din caracteristicile acestuia –

⁴ Doll & Lyon, 1998.

abilitățile cognitive, comportamentale, emoționale, sociale care susțin *copingul* în situații adverse – pot fi educate/dezvoltate/învățate în mod sistematic. Studiile ne conving că învățarea joacă rolul crucial în dezvoltarea abilității de a face față adversităților. Cu alte cuvinte, avem posibilitatea de a «înarma» copiii și adolescenții aflați în circumstanțe de viață defavorabile cu abilități care să-i ajute să facă față adversităților și să se dezvolte ca adulți adaptați și competenți.

Factorii de protecție au fost considerați mult timp variabile care reduc probabilitatea apariției unor comportamente dezadaptative în condiții de risc. Deși se cunoaște puțin despre modul de «operare» al factorilor de protecție⁵ s-au stabilit cel puțin trei categorii generale de astfel de factori:

– prima categorie este reprezentată de caracteristici ale individului (abilități cognitive, sociale etc.);

– calitatea interacțiunii copilului cu mediul definește a doua categorie de factori de protecție; interacțiunile se referă, de exemplu, la atașamentul securizant față de părinți și atașamentul față de cei de aceeași vârstă sau alți adulți care se angajează în comportamente sănătoase și au valori prosociale;

– al treilea domeniu protector este sistemul larg în care funcționează copilul (relația școală – familie, oferta sistemului de educație etc).

La fel ca factorii de risc, și cei de protecție sunt diferiți în privința maleabilității – unii factori pot constitui mai ușor ținte pentru programele de prevenire. Studiile recente schimbă accentul de pe variabilele de risc și protecție pe procesul prin care persoanele aflate în situații de risc reușesc, totuși, să facă față adversităților. Este vorba despre un proces de negociere a situațiilor de risc⁶. Centrarea pe variabile ca factori de protecție aduce însă o utilitate limitată. Dacă ne focalizăm pe procesele de dezvoltare și contextuale prin care individul reușește să negocieze situațiile adverse (de ce/cum reușesc să-și mențină respectul de sine și autoeficacitatea, cum reușesc să construiască/mențină rețele sociale etc.) mutăm accentul problemei: nu mai privim persoana cu risc ca victimă, ci ca persoană care poate acționa pentru a face față adversității și își poate dezvolta abilități protectoare.

Protector nu este de exemplu suportul social în sine (varibila), ci rolul activ pe care individul îl are în situația adversivă (caută/menține suportul social). Protecția față de risc reflectă acțiunea individului, capacitatea lui de a schimba.

Factorii de protecție la nivel personal în prevenirea exploatării prin muncă a copiilor (caracteristici ale individului):

- cunoștințe și atitudini despre: drepturile copiilor, riscurile migrației ilegale, despre importanța educației pe termen lung pentru dezvoltarea carierei și angajare, munca la vârsta copilăriei, condițiile pieței muncii etc.;

- respect de sine și autoeficacitate;
- abilități de viață independentă.

---

⁵ Kazdin, 1991.

⁶ Rutter, 1987.

Cum intervin factorii de protecție?

Factorii de protecție pot opera în mai multe moduri:

- reduc disfuncționalitatea în mod direct;
- interacționează cu factorii de risc și condiționează/reduc influența acestora;
- «rup» lanțul mediatic prin care riscul duce la disfuncționalitate;
- previn apariția inițială a factorilor de risc.

Specificarea relațiilor dintre factorii de risc, rezultatele pozitive ale acestora și problema pe care urmărim să o rezolvăm este importantă ca să putem stabili ținte relevante pentru intervenție⁷.

Un număr tot mai mare de cercetări arată că numeroase probleme – psihopatologie, abuz de substanțe, delincvență, abandon școlar, sarcina la vârsta adolescenței – au factori de risc/factori de protecție asociați similari și un grad ridicat de comorbiditate. Programele axate pe reducerea riscului și promovarea factorilor de protecție (prevenire primară și secundară) conduc la rezultate pozitive în mai multe arii și promovează totodată starea de bine și sănătatea mintală și emoțională a copilului.

Relația risc – protecție

Pe de altă parte, prezența unui factor de risc nu înseamnă în mod obligatoriu apariția problemei. Deși în România, de exemplu, sărăcia este un factor de risc pentru multe probleme (inclusiv unul din factorii de risc prioritari pentru exploatarea prin muncă a copiilor), nu toți copiii săraci vor fi exploatați. Ceea ce împiedică dezvoltarea acestei probleme este prezența unor factori de protecție.

Care factori de protecție se învață?

Dintre factorii de protecție în exploatarea copiilor, cei pe care îi putem influența mai ușor (în sensul că îi putem dezvolta/întări) sunt aceia care se învață. Caracteristicile personale ale copilului (cunoștințe, atitudini, abilități) fac parte din această categorie.

Ce programe de prevenire sunt recomandate pentru copiii aflați în situații de risc?

Tipuri de factori de risc și de protecție. Programe de prevenire recomandate

Factorii de risc pot fi încadrați în: prioritari, a căror pondere este mai mare pentru un anumit tip de exploatare prin muncă și de menținere sau favorizare a vulnerabilității la exploatare. Această distincție se realizează pe baza analizei cercetărilor recente pe aceste problematice. De exemplu, un factor de risc prioritar pentru exploatarea sexuală a fost identificat, de literatura de specialitate, ca fiind un istoric de abuz sexual și/sau fizic. Alți factori, cum ar fi nivelul socio-economic sau educațional al familiei sau atitudinea părinților față de sexualitate crește riscul de victimizare, însă factorul esențial pentru această problemă este abuzul sexual. În consecință, identificarea copiilor care au avut un istoric de abuz sexual și care au și alți factori de risc care favorizează creșterea riscului de victimizare, cum ar fi nivelul socio-economic sau nivelul educațional al familiei, trebuie integrați într-un program de prevenire a exploatării sexuale și revictimizării copiilor.

---

⁷ Coie et al, 1993.

Factorii de risc sunt diferiți pentru diferite tipuri sau subtipuri de exploatare sexuală. Acești factori de risc depind de normele socio-culturale ale comunității respective. Identificarea acestor norme ne poate ajuta în identificarea riscurilor la care sunt supuși copiii dintr-o comunitate sau grup de indivizi. Mai jos prezentăm factorii de risc și cei de protecție pentru fiecare tip de exploatare (prin muncă, pentru prostituție, pornografie, trafic cu persoane, prin activități ilicite), precum și tipuri de programe recomandate.

7. Cum conduc factorii de risc către situații de exploatare prin muncă? Care sunt problemele cu care se confruntă copiii care muncesc?

Sărăcia este un factor de risc major pentru exploatarea prin muncă a copiilor. Studiul realizat în România în anul 2003 de Institutul Național de Statistică identifică sărăcia ca principal factor de risc pentru exploatarea prin muncă a copiilor. 90% dintre copiii care lucrează provin din mediul rural. Rata de participare a copiilor la activități economice este semnificativ mai mare în cazul gospodăriilor cu venituri mai mici:

- 73,3% din numărul copiilor activi economic provin din familii ale căror venituri nete nu depășesc 3 milioane lei lunar;

- 2,9% din numărul copiilor activi economic provin din familii ale căror venituri nete sunt mai mari de 7 milioane lei;

- în mediul rural, comparativ cu cel urban, diferențele privind participarea copiilor la activități economice în funcție de venitul familiei – familie cu venit sub 1 milion lei și familie cu venit între 7 milioane și 11 milioane lei – nu sunt semnificative;

- în mediul urban, 87,8% dintre copiii activi economic provin din familii cu venituri cuprinse între 1 și 7 milioane lei;

- pe regiuni, o rată înaltă de participare la activități economice s-a înregistrat în Sud și Sud-Vest. Ratele cele mai scăzute au fost înregistrate în Vest și Centru.

Rezultatele acestui studiu indică faptul că majoritatea copiilor care lucrează provin din familii numeroase, de 5 persoane:

- între 41,7% și 69,1% dintre copiii activi economic provin din familii formate din 5-6 membri;

- frecvența copiilor activi economic este mai mare de peste două ori, și respectiv de patru ori mai mare în cazul familiilor formate din 5-6/7-8 persoane, față de cea a familiilor formate din 3-4 persoane.

Studii despre sărăcie descriu consecințele acesteia asupra copiilor: impact negativ asupra dezvoltării emoționale și sociale a copilului⁸, asupra planificării carierei, în termeni de stabilire de scopuri și obiective de viitor⁹. Șansele de dezvoltare ale unui copil dintr-un mediu sărac sunt foarte reduse pentru că accesul la modalități de explorare a intereselor, abilităților și preferințelor personale este limitat. În consecință, dorințele, scopurile și aspirațiile sale sunt reduse, iar acest fapt îi influențează negativ interesul pentru învățare. Școala nu reprezintă pentru acest copil un mijloc de

---

⁸ Schmitz et. al., 2001.

⁹ Weinger, 1998.

a avea o profesie bună sau bine plătită. În acest context, educația pentru carieră este esențială pentru acest grup de copii, șansa lor de a rupe ciclul sărăciei.

Sărăcia este asociată cu sănătatea mentală și fizică precare, cu performanțe școlare scăzute, eșec sau abandon școlar¹⁰. Copiii din familii sărace au acces limitat la factori de protecție, au un nivel scăzut al abilităților de protecție, al sănătății fizice și mentale.

În condițiile în care nu putem schimba nivelul veniturilor familiilor sărace, dezvoltarea abilităților cognitive, sociale și emoționale ale copiilor din aceste medii și prevenirea abandonului școlar prin programe de tutoriat reprezintă modalități eficiente de prevenire.

Prezența tatălui «surogat» scade implicarea mamei în educarea și supravegherea copilului, oferind un mediu neadecvat nevoilor emoționale și cognitive ale copilului. Familiile cu un singur părinte (doar cu mamă) au un risc de 3 până la 5 ori mai mare de tratament necorespunzător asupra copilului (maltratament). Recomandarea studiilor este de a oferi mamei singure alternative profesionale mai bune, recalificare sau reorientare profesională care să asigure familiei venituri suficiente¹¹.

Familiile cu venituri mici utilizează mai frecvent pedeapsa ca metodă de corectare a comportamentelor nedorite ale copiilor; utilizarea acestei metode crește riscul implicării lor în comportamente de risc cum ar fi fuga de acasă, delincvență, consum de alcool sau droguri etc. Aceste comportamente cresc riscul implicării copiilor în activități ilicite (traficul de droguri), de exploatare prin muncă și/sau în scopuri sexuale. Dezvoltarea abilităților de control comportamental și de disciplinare pozitivă a copiilor reprezintă un factor de protecție care scade riscul de abuz și exploatare a copiilor.

Nivelul educațional al părinților sau al persoanei de referință reprezintă un alt factor de risc: între 67,8% și 72% dintre copiii activi economic au părintele sau persoana de referință cu studii cel mult gimnaziale; 10,5% dintre copiii activi economic au părintele sau persoana de referință cu studii liceale; 73,5% dintre copiii activi economic din mediul rural au cel mult pregătire gimnazială sau nu au absolvit nici ciclul primar; în mediul urban ponderea este de 54,8%.

Statutul ocupațional al părinților reprezintă un alt indicator relevant. Rezultatele arată că la 89,4% din totalul copiilor activi economic, părintele sau persoana de referință lucrează; prezența copiilor activi economic este foarte scăzută în gospodăriile de șomeri.

8. Despre influența disfuncțională a unor norme de gen asupra fetelor și băieților cu risc de a fi exploatați prin muncă¹²

Studiul realizat de Institutul Național de Statistică (2003) arată că ponderea băieților activi economic este mai mare decât a fetelor în marea majoritate a activităților,

¹⁰ Chung et. al., 2002.

¹¹ Berger, 2004.

¹² A se vedea formulele tradiționaliste: „Băiatul trebuie să se învețe de mic cu munca grea” și „Fata de mică trebuie să știe cum se ține o gospodărie”.

cu excepția celor din comerț, hoteluri și restaurante. Statisticile privind munca realizată de copii trebuie analizate cu precauție, deoarece numărul fetelor care muncesc este subestimat datorită faptului că tipurile de munci în care sunt implicate sunt greu de cuantificat, munca acestora este neplătită și de cele mai multe ori este o muncă «ascunsă». De exemplu, munca realizată de fată în gospodărie, în îngrijirea fraților sau în situații de trafic în scopuri sexuale nu este cuantificată de statistici. Cea mai răspândită formă de exploatare prin muncă a fetelor este munca domestică. În majoritatea cazurilor în care fata lucrează în gospodărie și familia are un nivel de trai foarte scăzut, apar frecvent ca fenomene asociate abuzurile fizice, sexuale și emoționale¹³. Percepția adulților față de acest tip de muncă favorizează exploatarea, acest tip de muncă fiind privit ca simplu, sigur și ca o dovadă de «character» și «hărnicie».

Un risc special îl au fetele care provin din familii numeroase, mai ales dacă acestea sunt primele născute. Fata cea mai mare din familie are responsabilitatea îngrijirii copiilor mai mici, a realizării treburilor gospodărești (pregătirea mesei, curățenie, spălat etc.). Implicarea lor în aceste activități de muncă «invizibilă» le afectează dezvoltarea cognitivă, socială, emoțională și calitatea vieții. De asemenea, performanțele școlare sunt influențate de timpul foarte scurt pe care îl au pentru studiu, lectură, activități de învățare sau de timp liber. Un factor de risc îl reprezintă atitudinea și așteptările părinților față de rolurile și responsabilitățile fetei sau băiatului. În consecință, părinții încurajează implicarea fetelor și a băieților în activități tipic feminine sau masculine. De exemplu, dacă un băiat este încurajat să învețe o meserie sau o profesie, fata este încurajată să muncească în gospodărie sau în alte tipuri de munci percepute ca fiind tipic feminine. Această atitudine limitează dezvoltarea abilităților și intereselor atât ale fetei, cât și ale băiatului și crește riscul exploatării lor prin muncă.

Fetele prezintă un risc mai mare de a fi traficate, în timp ce băieții prezintă un risc mai mare de a fi exploatați prin activități pornografice. Atitudinile copiilor și părinților privind sexualitatea reprezintă factori de risc asociați genului. Un alt aspect important de gen este cel privind abuzul sexual asupra băieților. Legat de această problemă, studiile indică faptul că marea majoritate a abuzurilor sexuale se produc asupra fetelor, însă cercetătorii atrag atenția asupra numărului mare de băieți, victime ale abuzurilor sexuale, care nu sunt identificați.

Cauze care conduc la această situație sunt:

- teama de a fi stigmatizat ca urmare a implicării în activități homosexuale îi împiedică pe băieți să raporteze abuzul de către un bărbat;
- socializarea băieților ca inițiatori ai comportamentului sexual (socializare care îi determină să nu raporteze acele experiențe în care nu au fost inițiatorii actului sexual);
- teama băieților de a-și pierde independența și accesul la activități nesupravegheate dacă raportează că au fost victime ale abuzurilor sexuale;
- socializarea băieților ca «beneficiari» ai plăcerilor sexuale și asocierea acestei percepții cu masculinitatea (socializare care îi determină să nu raporteze abuzurile sexuale);
- focalizarea mass-mediei în primul rând asupra vulnerabilității fetelor în a fi exploatare sexual, și mai puțin a băieților.

¹³ Haspels, Suriyasarn, 2003.

În aceste cazuri, analiza relației dintre imaginea masculinității și abuzul sexual este esențială în soluționarea și prevenirea cazurilor de abuzuri asupra băieților. Un alt aspect de gen privește vulnerabilitatea mai crescută la trafic a fetelor în raport cu băieții. Factorii de risc privind traficul cu femei sunt¹⁴: femeile sunt mai prost plătite, șomaj și oportunități scăzute, disfuncționalități în familii, inechități de gen în accesul la educație și *training*, acces scăzut la informații privind munca în străinătate, discriminarea etnică și gen, atitudine tolerantă a comunității față de violența împotriva femeilor, ineficiență în urmărirea și pedepsirea traficanților, lipsa unui sistem eficient de protecție a victimelor, cerere mare pentru servicii sexuale, natura traficului – generator de profit mare, socializarea fetelor în roluri de soții (asumarea în aceste condiții a unor riscuri mari pentru căsătoria în străinătate).

Un copil abuzat sexual este de cel puțin două ori mai vulnerabil la viitoare abuzuri sexuale.

9. Despre influența abuzului sexual, fizic, emoțional și a neglijării copiilor de către părinți asupra riscului de exploatare

Studiile indică faptul că un copil, victimă a unui abuz sexual, este de cel puțin două ori mai vulnerabil la viitoare abuzuri sexuale decât un copil care nu a trăit o altfel de experiență¹⁵. Numeroase studii arată că un copil redevine victimă a abuzului sexual ca urmare a deficitului acestuia de a percepe și evalua adecvat situațiile de risc și amenințare¹⁶. Lipsa unor comportamente de autoprotecție se leagă de neîncrederea copilului în competențele sale (autoeficacitate, asertivitate, evitare a situațiilor de risc). O tânără nu se protejează datorită faptului că nu dorește să fie respinsă de grup dacă nu răspunde avansurilor sexuale. Pentru persoanele care au fost abuzate sexual sunt importante: atitudinea de respingere a persoanei care îi face avansuri, comportamentele prin care fac față stigmatizărilor de care se lovesc dacă resping avansurile sexuale.

Alte studii indică faptul că o persoană redevine victimă ca urmare a atitudinilor sale față de sexualitate și comportament sexual¹⁷. Au fost identificate atitudini de tipul: se implică ușor în comportamente sexuale, imagine negativă a sexualității, motivație distorsionată pentru implicare într-un comportament sexual, imagine de sine negativă, teamă de intimitate, anxietate sexuală, sentimente de vinovăție.

O experiență de abuz sexual are numeroase consecințe psihologice negative asupra copilului victimă, de tipul: stres posttraumatic; dificultăți de recunoaștere a situațiilor de risc; comportamente sexuale de risc; depresie; suicid; comportamente de automutilare; anxietate; consum de substanțe; dificultăți de relaționare; respect de sine scăzut; sentimente de vinovăție și autoblamare; probleme de sănătate sexuală.

---

¹⁴ GENPROM, *Preventing Discrimination, Exploitation and Abuse of Women Migrant Workers: An Information, Guide, Trafficking of Women and Girls*, ILO: Geneva, 2002.

¹⁵ Messman-Moore, 2003.

¹⁶ *Idem*.

¹⁷ Fehrenbach, 2001.

Abuzul sexual și neglijarea – predictorii ai riscului de exploatare sexuală

Abuzul sexual timpuriu și neglijarea sunt cei mai importanți indicatori ai riscului de exploatare sexuală a copiilor. Principalii factori care cresc vulnerabilitatea la exploatare sexuală au fost identificați ca fiind: fuga de acasă, lipsa unei locuințe, sărăcia, intoleranța părinților față de orientarea sexuală a copilului, instabilitate și disfuncționalitate în familie, consum de droguri și alcool de către părinți, dificultăți școlare (eșec școlar, abandon școlar) și vocaționale, abuzuri fizice din partea părinților¹⁸.

Majoritatea copiilor implicați în diferite forme de exploatare sexuală au o istorie de fugă de acasă. O treime din copii care trăiesc pe stradă ajung să fie implicați în activități sexuale sau «sex de supraviețuire» ca modalitate de a-și câștiga resursele necesare pentru hrană și adăpost¹⁹. Victimizarea sexuală a copiilor începe cu violența din familie. Experiențele de abuz fizic sau sexual cresc vulnerabilitatea copiilor la exploatare sexuală. În acord cu teoria învățării sociale, experiențele de abuz sexual determină formarea unei atitudini distorsionate privind propria sexualitate și identitate de sine.

Victimele abuzurilor sexuale își formează o identitate sexuală disfuncțională care favorizează implicarea în situații de risc de tipul prostituției. Prostituția poate fi privită ca o modalitate de adaptare la noua identitate²⁰. În acest caz este necesară intervenția asupra modului în care copilul percepe sexualitatea, propria identitate sexuală și relația dintre sexualitate și valoarea personală. Perceperea corpului ca principala «resursă» personală de valorizare și existență reprezintă un pericol major de implicare în situații de risc.

Nivelul riscului de exploatare a copilului, victimă a abuzurilor sexuale și fizice, este în strânsă dependență de factorii de protecție pe care acesta îi are sau nu. Suportul social sau abilitățile de a face față situațiilor periculoase scad riscul revictimizării copilului. Intervenția timpurie a specialiștilor prin dezvoltarea factorilor de protecție scade riscul de revictimizare chiar în condițiile experimentării unui eveniment traumatic de tipul abuzului sexual.

Exploatarea sexuală a copiilor are efecte negative, pe termen scurt dar și lung, asupra dezvoltării mentale, emoționale, sociale și sexuale a acestuia²¹, de tipul: simptome fizice (dureri de cap, tulburări digestive, tulburări de comportament alimentar, tulburări de somn); reacții psihologice (teamă, anxietate, depresie, schimbări de dispoziție afectivă, sentimente de vină și rușine); dificultăți sociale (agresivitate, marginalizare socială); probleme sexuale (autostimulare compulsivă, activitate sexuală exagerată, exhibiționism, preocupare pentru sex și nuditate, disfuncții sexuale); alte consecințe (fugă de acasă, implicare în comportamente de risc de tipul prostituției, trafic de droguri, suicid, consum de substanțe, tulburări de identitate, comportamente antisociale).

Indicatorii relevanți pentru identificarea copiilor cu risc crescut de exploatare sexuală²²: copilul locuiește doar cu un părinte biologic; mama nu are resurse de timp

¹⁸ Magnus, 1989; Klein, 1999.

¹⁹ Klain, 1999, *Prostitution of Children and Child-Sex Tourism*.

²⁰ Gibbs, 2002.

²¹ Burgess, 1999, *Children Traumatized in Sex Rings*.

²² *Idem*.

pentru supravegherea copilului din cauza implicării ei într-o muncă grea sau a unor probleme de sănătate mintală sau fizică; copilul face parte dintr-o familie disfuncțională cu conflicte cronice; părintele are relații abuzive cu copilul – pedepse extreme, abuzuri fizice, emoționale și/sau sexuale; copilul locuiește cu tată vitreg sau tată «surogat»; unul dintre părinți lucrează în industria sexului (de exemplu, mama practică prostituția).

National Center for Missing & Exploited Children a identificat motive care au determinat fete dintr-un grup cu vârsta între 12 și 19 ani să se prostitueze: abuz fizic și/sau sexual din partea tatălui sau altei persoane apropiate (tată vitreg, mamă vitregă); fugă de acasă; abandonarea lor pe stradă; comportament promiscuu al mamei; convingere că prostituția este singura modalitate de a se întreține și de a-și asigura independența; abandon școlar; influența prietenilor care practică prostituția; viol; abuz psihologic din partea părinților; violență domestică.

Solicitări sexuale prin Internet. Despre accesibilitatea Internetului ca factor de risc pentru exploatarea sexuală a copilului

Activitățile pornografice în care sunt implicați copiii sunt cele prin care se reproduc explicit (prin fotografii, slide-uri, reviste, ziare, filme) imagini sexuale cu copii. Aceste activități reprezintă forme de abuz sexual și exploatare a copilului, cu consecințe negative asupra dezvoltării fizice și psihice a acestuia²³. Factorii de risc pentru acest tip de exploatare sunt identici cu cei pentru exploatare sexuală în general. La aceștia se adaugă victimizarea *on-line*. Dezvoltarea Internetului a determinat accesibilitatea și creșterea solicitărilor de imagini pornografice cu copii. Acest lucru a condus la creșterea numărului de copii exploatați pentru pornografie.

Victimizarea sexuală prin Internet se referă la: solicitări sexuale din partea unui adult (exemplu: discuții cu conținut sexual); solicitări sexuale agresive ce implică contactul celui care săvârșește abuzul cu victima (prin e-mail, telefon, chat); expunere nedorită la materiale sexuale (prin e-mail, pagini web); hărțuire (exemplu: prin amenințări, alte comportamente ofensatoare).

Un studiu realizat de *National Center for Missing & Exploited Children* (USA) asupra a 1.501 tineri cu vârste între 10 și 17 ani, care utilizează în mod frecvent Internetul, indică faptul că: 1 din 5 copii a primit în ultimul an oferte sau solicitări sexuale prin Internet; 1 din 33 de copii a primit solicitări sexuale agresive (de exemplu: să se întâlnească cu agresorul, i s-au trimis cadouri și bani etc.); 1 din 4 copii a fost expus, împotriva voinței sale, la fotografii, imagini, filme cu conținut pornografic; 1 din 17 copii a fost amenințat și hărțuit sexual; pentru 1 din 4 copii, experiența de victimizare *on-line* a generat o stare ridicată de stres; mai puțin de 10% dintre copiii care au primit solicitări sexuale și mai puțin de 3% dintre copiii care au fost expuși la imagini sexuale nedorite au raportat aceste incidente autorităților; 1 din 4 copii care au primit solicitări sexuale și 30% dintre cei care au fost expuși la imagini sexuale au raportat părinților aceste experiențe; numai 17% dintre copii și aproximativ 10% dintre părinți știu cui să se adreseze sau cine îi poate proteja în astfel de situații; în locuințele unde copiii au acces la Internet, 1/3 dintre părinți nu au

²³ Lanning, 2001 – *Child Molesters: A Behavioral Analysis*.

filtre/restricții pe calculator; 65% din solicitările sexuale s-au realizat prima dată pe *chat room*.

10. De la ce vârstă încep copiii să muncească și în ce tipuri de munci sunt ei implicați? Grupe de vârstă cu risc crescut pentru exploatarea prin muncă

Rezultatele cercetării realizate de Institutul Național de Statistică în anul 2003 indică faptul că: la grupa de vârstă 15-17 ani, ponderea copiilor activi economic care nu au frecventat școala este cea mai mare, atât în mediul rural, cât și în cel urban; numărul copiilor activi economic cu vârste cuprinse între 15 și 17 ani care nu au frecventat școala este de 8-10 ori mai mare în mediu rural decât în cel urban. Vârsta de 13-14 ani este considerată cu risc crescut pentru exploatare sexuală, deși sunt din ce în ce mai multe studii care indică faptul că vârsta la care cei mai mulți încep să fie exploatați sexual este în scădere²⁴. Majoritatea copiilor care ajung în stradă au vârsta cuprinsă între 10 și 14 ani²⁵. Vârsta medie a copiilor care ajung în stradă, identificată de unele studii, este de 11 ani²⁶.

Domenii de activitate și tipuri de munci care favorizează exploatarea prin muncă a copiilor

Rezultatele cercetării realizate de Institutul Național de Statistică în anul 2003 indică faptul că: agricultura este singura ramură în care, după declarațiile părinților, lucrează copii din grupa de vârstă 5-9 ani, aceștia fiind băieți; 84,2% din totalul copiilor activi economic au avut statut de lucrător neremunerat (ca membru neplătit al familiei) și 94,8% dintre ei provin din mediu rural; din totalul copiilor cu statut de salariat și lucrător pe cont propriu, 75% aveau rezidență în mediu rural; fetele reprezintă 60,6% din totalul copiilor salariați. O atenție specială trebuie acordată muncilor «ascunse», realizate în special de fete în cadrul gospodăriei și în îngrijirea celorlalți copii din familie. Nu copiii aleg să muncească. Mulți dintre ei sunt forțați de părinți să o facă.

Despre influența atitudinilor negative ale părinților și copiilor privind școala, performanțele școlare și munca realizată de copii

Rezultatele cercetării realizate de Institutul Național de Statistică în anul 2003 indică faptul că: 50,8% dintre copiii activi economic au frecventat școala și 49,2% nu au frecventat-o; 80,4% dintre copiii activi economic care nu au frecventat școala aparțin grupei de vârstă 15-17 ani; rata de participare a fetelor active economic la școală este mai mare decât a băieților; majoritatea copiilor activi economic care nu au frecventat școala provin din familii cu venituri mici; implicarea în muncă scade semnificativ probabilitatea continuării pregătirii școlare atât pentru fete, cât și pentru

²⁴ Barnitz, 2000.

²⁵ Lalor, 1999.

²⁶ UNICEF, 2000.

băieți; numărul copiilor care au lucrat și nu au frecventat școala în săptămâna de referință este semnificativ mai mare în mediul rural (89,6%) decât în cel urban.

Ponderea copiilor și a părinților care au apreciat că munca le afectează performanțele școlare este extrem de mică, ceea ce reprezintă un indicator de intervenție pentru școală și comunitate. Dezvoltarea unor programe alternative și de suport pentru copiii activi economic este esențială pentru prevenirea eșecului și a abandonului școlar. Alternative de tip tutoriat oferite de către școală sau comunitate pot să prevină aceste consecințe ale muncii copiilor. Abandonul școlar devine factor de risc pentru exploatare prin muncă prin mai multe mecanisme: lipsa pregătirii profesionale îl împiedică pe tânăr să aibă acces la o slujbă bine plătită și în condiții legale, fetele prezintă un risc crescut de exploatare sexuală și de a fi traficate datorită lipsei unei alternative viabile (loc de muncă, venit, locuință etc.).

În ceea ce privește munca realizată de copii, principalul motiv pentru care copiii muncesc atât în mediul rural, cât și în cel urban este suplimentarea veniturilor, iar părinții percep renunțarea copiilor la muncă ca o scădere a nivelului de trai al gospodăriei (astfel au răspuns 55,3% dintre părinții ai căror copii sunt activi economic – Institutul Național de Statistică/2003).

Identificarea și modificarea normelor socio-culturale privind munca și copilăria reprezintă un foarte important factor de protecție. Realizarea unor campanii de conștientizare a consecințelor negative ale muncii asupra copiilor poate contribui la schimbarea percepțiilor care favorizează exploatarea copiilor.

Caracteristici ale părinților copiilor exploatați prin muncă

Profilul grupului țintă avut în vedere²⁷ (aduți – părinți ai copiilor exploatați prin muncă) este definit de următoarele caracteristici:

- situație economică precară a familiei, cu venituri foarte mici (73% dintre copii provin din familii cu un venit mediu lunar sub 3 milioane lei);
- nivel educațional scăzut al părinților (72% provin din familii unde persoana de referință a absolvit cel mult învățământul secundar);
- atitudinea favorabilă a părinților față de munca prestată de copii (considerată ca o necesitate);
- părinți, rude sau întreținători aflați în șomaj (indemnizați sau nu), și/sau implicați în activități economice ilegale;
- lipsa locuinței;
- familii numeroase (41,7% din totalul copiilor activi economic provin din familii cu aproximativ 5-6 membri);
- statutul ocupațional al părinților/persoanei de referință: lucrător independent (95% provin din familii unde persoana de referință lucrează în mediul rural, în agricultură sau activități conexe – economie de subsistență);
- consumul de alcool/droguri și violență în familie;

---

²⁷ Ancheta asupra activității copiilor – raport național, INS, 2003, Studiu privind munca copiilor în mediul rural în 5 județe selectate din România, E. Stativa, 2002; Cercetările desfășurate de BIM-PIEMC.

- lipsa accesului la informație cu privire la consecințele negative ale muncii asupra copiilor;
- familii dezorganizate sau disfuncționale: divorț, separare, moartea unui părinte, concubinaj (copiii își părăsesc locuința ca urmare a neglijării și/sau abuzurilor de orice natură la care sunt supuși în familie);
- starea de sănătate precară (disfuncționalități fizice sau mentale ale părinților, rudelor sau întreținătorilor legali);
- mediu urban caracterizat printr-un grad mai scăzut de control social decât cel originar rural.

Pe lângă dificultățile economice cu care se confruntă familiile, apar deseori și alte probleme legate de violență și consum de substanțe narcotice sau jocuri de noroc. În timp, părinții ajung să se complacă în situația de a trăi de pe urma muncii copilului, care devine uneori singura sursă de venit a familiei²⁸.

Toate aceste caracteristici se constituie în factori de risc pentru apariția fenomenului de exploatare prin muncă a copiilor, în toate formele ei. Ca factori de risc general, care acționează la nivelul comunității de apartenență, putem adăuga:

- lipsa unei legislații adecvate sau neaplicarea actelor normative existente în domeniu;
- situația economică a comunității (zonele defavorizate).

Putem concluziona că, urmând acest model educațional parental, fiind încurajați, încă de la vârste foarte mici să muncească pentru a completa veniturile familiei, chiar dacă frecventează în paralel școala (situație în care au rezultate școlare foarte slabe), în timp copiii nu mai fac față solicitărilor fizice și psihice acumulate și abandonează școala, devenind vulnerabili riscului de a fi exploatați/traficați/abuzati. Abandonând școala și intrând pe piața muncii, în forme legale sau ilegale de muncă, ei devin adulți care vor perpetua acest model de educație propriilor copii.

Atitudini ale familiei și comunității privind munca prestată de copii

Indiferent de mediul de proveniență al copiilor (rural sau urban), studiile²⁹ arată că majoritatea copiilor consideră că este normal să muncească (peste 40% din cei intervievați), declarând că principalul motiv care îi determină să muncească este suplimentarea veniturilor familiei. Părinții acestora percep acest lucru ca pe un act responsabil al copiilor de a-și sprijini familia și nu sunt de acord cu întreruperea muncii copiilor, resimțind-o ca pe o scădere a nivelului de trai în propria gospodărie.

Un alt motiv care îi determină pe părinți să își îndemne copiii să muncească este rezerva/neîncrederea acestora în capacitatea unui sistem educațional care se bazează, încă, în mare parte, pe acumularea masivă de cunoștințe, și nu pe construirea aptitudinilor practice care ar putea asigura copiilor lor un acces mai bun la un viitor loc de muncă.

Tendența de a subevalua importanța educației în favoarea formării deprinderii copilului de a munci pentru a se descurca mai bine în viitor este foarte des întâlnită în

²⁸ *Evaluare rapidă a copiilor străzii care muncesc în București*, Salvați copiii, 2002.

²⁹ *Studiu privind munca copiilor în mediu rural în 5 județe selectate din România*, E. Stativa, 2002 și *Raport asupra muncii copiilor în România*, Cătălin Ghinăraru, 2004.

societatea noastră. Se poate afirma că principalele cauze care conduc la apariția fenomenului de exploatare prin muncă a copiilor nu sunt doar de natură socio-economică, ci și de atitudine.

Având în vedere faptul că, de cele mai multe ori, adulții care exploatează copii nu sunt conștienți de gravitatea și consecințele negative ale faptelor lor, un rol deosebit în combaterea celor mai grave forme ale muncii copilului îl are schimbarea atitudinilor față de munca copilului în societatea românească.

11. Rolul programelor de informare, orientare și consiliere privind cariera în prevenirea exploatării copiilor

Educația este cea mai bună alternativă în prevenirea exploatării prin muncă a copiilor. Milioane de copii sunt angajați în activități de muncă datorită lipsei unei alternative educaționale satisfăcătoare – fie nu există școli la o distanță adecvată de casă, fie calitatea educației oferită de acele școli este atât de redusă încât părinții nu le văd utilitatea³⁰. Din cauza lipsei de satisfacție în activitatea școlară, mulți copii care prestează o muncă ușoară preferă să lucreze în plus în timpul liber decât să folosească acest timp pentru învățare. Un important rol în acest sens îl joacă susținerea comunitară a accesului la educație și implicarea activă a comunității în soluționarea cazurilor de exploatare a copiilor.

Putem vorbi astfel de o dublă determinare și intercondiționare între calitatea și cantitatea educației oferite de sistemul educațional și cantitatea și tipul de muncă prestată de copii în modul în care acestea își exercită efectul asupra dezvoltării armonioase a copilului și oferirii de posibilități de dezvoltare armonioasă, de a deveni independent și de a lua singur decizii informate cu privire la propria viață și carieră.

Consecințe pe termen scurt și mediu ale educației insuficiente calitativ și cantitativ	Consecințe pe termen lung ale educației insuficiente calitativ și cantitativ
Lipsa de atractivitate Demotivare Scăderea interesului Plictiseala Lipsa de performanță în activitatea școlară Cunoștințe lacunare Dezvoltare incompletă și insuficientă a abilităților de bază – scris, citit, calcul matematic	Absentism Abandon Respect de sine scăzut Lipsa de orientare vocațională Capacitate decizională redusă Lipsa oportunităților de angajare

Studiile și evaluările în domeniul prevenirii exploatării copiilor pun în evidență importante efecte ale exploatării prin muncă a copiilor la nivelul dezvoltării carierei.

³⁰ *Investing in Every Child, Eliminate, An Economic Study in of the Costs and Benefits of Eliminating Child Labour*, ILO, 2004.

Astfel, specialiștii în domeniu semnalează apariția următoarelor consecințe pe termen mediu și lung³¹:

Consecințe pe termen scurt și mediu ale exploatării prin muncă a copiilor	Consecințe pe termen lung ale exploatării prin muncă a copiilor
Oboseală Neatenție Performanță școlară redusă Absenteism Fuga de la ore Lipsa planurilor de carieră Lipsa motivației Scăderea respectului de sine Lipsa sentimentului de satisfacție legat de activități educaționale	Lipsa sau dezvoltarea insuficientă a abilităților de scris – citit și de calcul Acces redus la informații legate de dezvoltarea personală, profesională și de carieră Lipsa informațiilor cu privire la rețele de suport și alternative socio-economice Limitarea accesului la educație, la decizie informată Abandon școlar Eșec școlar Lipsa pregătirii suficiente necesare desfășurării unei meserii Lipsa oportunităților de dezvoltare a carierei Creșterea riscului de șomaj

Studii recente legate de impactul muncii asupra performanțelor școlare ale copiilor arată că nu putem vorbi doar de un impact pe termen scurt, ci și de un impact semnificativ, în sens negativ, în ceea ce privește integrarea pe piața forței de muncă, în timp, a acestor copii, cu efecte asupra întregii vieți³². De asemenea, studiul pune în evidență rolul pe care nivelul de educație al părinților îl joacă în tipul de muncă și forma de muncă pe care copilul o prestează, precum și asupra rezultatelor școlare ale copilului. Cu cât nivelul de educație al părintelui este mai mare, cu atât rezultatele școlare ale copilului tind să fie mai bune. Studiul arată că o creștere a nivelului de educație al adulților determină creșterea timpului de studiu al copilului și scăderea eșecului școlar.

Sugestiile și recomandările formulate pentru programele de prevenire sunt acelea de a lua în considerare aspecte legate de:

1. calitatea educației – calitatea predării și învățării, existența unor activități reparatorii și de suport pentru copiii cu tulburări de învățare sau care datorită unei rate mari de absenteism necesită programe de recuperare, existența programelor speciale de informare, orientare și consiliere, a programelor de suport oferite părinților, inițiative de facilitare a accesului copiilor la școală și de menținere a acestora în școli;

2. suportul comunitar – programe de suport pentru familii și copii, programe de facilitare a accesului copiilor cu risc la educație, inițiative de susținere a copiilor în

³¹ Myers, 2001.

³² Rajan R., Lancaster G., *The Impact of children's work on schooling, Multi-country evidence based on SIMPOC data*, ILO(2004).

școală, implicarea bisericii în prevenirea exploatării prin muncă a copiilor și facilitarea accesului la educație și informare, constituirea de echipe mixte de specialiști etc.;

3. suportul familiei – nivelul de educație al părinților, implicarea acestora în educația copiilor, posibilitatea acestora de a participa la programe de educație a adulților, la programe de informare, orientare și consiliere privind cariera.

Rolul programelor de informare, orientare și consiliere în cadrul programelor de prevenire este acela de a interveni în moderarea anumitor factori de risc și, respectiv, în dezvoltarea unor factori de protecție și în stimularea unei atitudini proactive a copilului cu risc de a fi exploatat. Prin programele de carieră destinate copiilor cu risc de a fi exploatați prin muncă se dezvoltă și mențin următorii factori de protecție:

- cunoașterea de către copil a propriului potențial;
- autoeficacitate;
- dezvoltarea unei percepții realiste, pozitive, a copilului față de muncă și școală;
- dezvoltarea unei percepții corecte a copilului față de munca în străinătate, exploatare etc.;
- dezvoltarea abilităților de luare a deciziilor;
- dezvoltarea abilităților de estimare a riscurilor;
- dezvoltarea abilităților sociale și emoționale (de exemplu: rezolvarea de probleme, mecanisme de coping, luarea deciziilor) necesare planificării cu succes a carierei individuale;
- dezvoltarea abilităților de orientare pe piața muncii;
- dezvoltarea competențelor și abilităților de angajare;
- abilități de dezvoltare a carierei;
- dezvoltarea unei atitudini pozitive față de dezvoltarea carierei;
- luarea deciziilor cu privire la angajare pe baza cunoștințelor despre condițiile legale de muncă, despre riscurile exploatării prin muncă pentru copii și părinți, despre riscurile migrației ilegale, despre riscurile exploatării sexuale în scop comercial etc.;
- abilitatea de a identifica alternative de a obține venit.

12. Cum identificăm copiii cu risc crescut de a fi exploatați prin muncă?

Prevenirea exploatării copiilor necesită cercetarea și analiza copilului, a familiei, a normelor sociale și culturale care determină un copil să ajungă într-o situație de exploatare prin muncă.

Fiecare cultură sau comunitate susține anumite norme privind munca copiilor. Neglijarea acestei perspective scade foarte mult impactul unui program de prevenire a exploatării prin muncă a copiilor. Atitudinile copiilor față de școală sau muncă, rezultate din experiențele lor de viață, reprezintă bariere în implementarea unui program de prevenire. De exemplu, un copil care a abandonat școala și care are convingerea că „școala e inutilă” este dificil de integrat într-un program de reabilitare școlară înainte ca semnificația școlii să fie pentru el alta, una pozitivă.

Utilitatea scalei constă în evaluarea de către specialist a gradului de risc pentru exploatare a copilului și recomandarea de programe de prevenire și intervenție.

Scala de identificare a copiilor aflați în condiții de risc are trei obiective principale: de a facilita identificarea copiilor cu risc crescut în a fi exploatați prin muncă;

de a facilita identificarea factorilor de risc specifici unui copil sau familiei acestuia; de a facilita construirea și implementarea de programe eficiente de prevenire, adaptate fiecărui copil.

Scala de identificare a vulnerabilității la exploatare a unui copil este construită pe baza mai multor tipuri de itemi: cantitativi ușor identificabili și observabili; calitativi, ce necesită aplicarea unor metode de explorare calitativă (de tipul interviurilor semistructurate); grile de observație comportamentală aplicate de specialiști, dar și de alte persoane cu rol relevant în evaluare (părinți, educatori, profesori etc.).

Indicatori cuprinși în scala de identificare a copiilor aflați în situații de risc pentru exploatare prin muncă. Mod de aplicare al scalei

Scala este un instrument de identificare a vulnerabilității pentru exploatarea prin muncă a copiilor și se completează de către psihologul sau asistentul social. Modalitățile de completare a scalei: prin interviu cu copiii, părinții, educatorii; prin observarea comportamentelor copilului, părinților, educatorilor; în urma evaluării medicale, psihiatrice, psihologice; în urma anchetelor sociale realizate de asistentul social; prin observarea comportamentului copiilor de către profesor la clasă. Pentru fiecare tip de item va fi identificată modalitatea specifică de completare.

Indicatorii cuprinși în scală se referă la:

Itemi ce cuprind variabile/informații despre copil:

- vârstă;
- sex;
- număr de ani de asistare într-un serviciu social;
- stare de sănătate fizică și mentală;
- performanțe școlare;
- indicatori fizici ai neglijării, abuzului fizic, emoțional, sexual;
- atitudine a copiilor față de muncă, sexualitate, consum de droguri, victimizarea online.

Itemi ce cuprind variabile/informații despre familie, tutori legali, educatori:

- caracteristici ale părinților;
- ocupație a părintelui/părinților;
- nivel educațional al mamei/tatălui;
- număr de copii în familie;
- locuință, venit;
- istoric medical al membrilor familiei;
- abilități de îngrijire, protecție și educare ale părinților;
- atitudine a părinților/educatorilor față de munca realizată de copii;
- atitudine a părinților/educatorilor față de educația sexuală a copiilor;
- istorie de abuz în familie;
- indicatori comportamentali ai părintelui și/sau educatorului, ai abuzului fizic, neglijării, abuzului emoțional, abuzului sexual asupra copilului.

Itemi ce cuprind variabile/informații despre comunitate:

- mediu rural-urban;
- regiune geografică;
- grad de sărăcie al comunității;

– comunitate cu grad mare de risc (consum sau trafic de droguri în comunitate, prostituție, zonă aflată la granița țării etc.).

În funcție de tipurile de factori de risc identificați pentru un copil se construiesc programe specifice de prevenire. De exemplu, dacă este un copil care locuiește pe stradă și are o istorie de abuz sexual este necesară integrarea lui într-un program de prevenire a exploatării sexuale. Dacă avem un copil dintr-o familie disfuncțională (conflicte în familie, consum de alcool, violență domestică) dintr-o comunitate urbană unde sunt prezente droguri, copilul prezintă risc de a fi consumator și/sau de a fi exploatat prin munci ilicite. O fată din mediu rural care provine dintr-o familie săracă și a fost neglijată de către părinți prezintă risc crescut de a fi traficată în scopuri sexuale și, în consecință, este necesară integrarea ei într-un program de prevenire specific.

Motivația construirii acestei scale în subscale pornește de la faptul că tipuri diferite de exploatare sunt determinate de factori diferiți de risc, factori pentru care există modalități diferite de prevenire. Instrumentul și-a propus să identifice un set de factori de risc care sunt cei mai predictivi pentru tipuri diverse de exploatare.

Evaluarea tipului de abuz în care a fost implicat un copil

Evaluarea tipului de abuz în care a fost implicat un copil, precum și a severității și frecvenței abuzului se realizează pe baza evaluării psihologice și sociale a copilului, părinților și/sau educatorilor. Evaluarea psihologică este făcută de psiholog printr-un interviu clinic desfășurat cu copilul și părintele/educatorul și pe baza observațiilor, a indicatorilor comportamentali și fizici ai abuzului. Observarea indicatorilor fizici și comportamentali ai abuzului poate fi realizată de către profesor, consilier școlar, educator, pediatru sau părinte.

Indicatorii fizici și comportamentali au fost stabiliți pe baza cercetărilor privind neglijarea și abuzul asupra copiilor. Fiecare copil reacționează diferit într-o situație de abuz. Indicatorii fizici și comportamentali descriși în scală sunt repere în evaluarea riscului de abuz și exploatare, însă nu trebuie ignorați și alți indicatori. De asemenea, indicatori foarte buni sunt și reacțiile emoționale negative ale copiilor, ca și consecințe ale abuzului, și schimbările la nivel de convingeri sau atitudini personale cu privire la propria persoană și/sau ceilalți. Asocierea indicatorilor fizici cu cei comportamentali, cu reacțiile emoționale negative și cu atitudinile disfuncționale furnizează informații relevante în evaluarea riscului de abuz.

Indicatori fizici și comportamentali ai abuzului fizic

Indicatorii fizici ai copilului sunt: vânătăi și zgârieturi neexplicate (pe față, buze sau în jurul gurii, pe spate, pe piept, în diferite faze ale vindecării, grupate, care formează un tipar, care reflectă forma unui obiect, apar în mod regulat după o absență, weekend sau vacanță); arsuri neexplicate (arsuri de țigară pe palme, pe spate, pe piept, arsuri adânci în piele, *rope burns* pe picioare, brațe, gât); fracturi neexplicate (la cap, nas sau față, în diferite faze ale vindecării, facturi multiple); zgârieturi (la gură, buze, ochi), urme de mușcături.

Indicatorii comportamentali ai copilului sunt: este temător în relațiile cu adulții, se simte speriat când un alt copil plânge, manifestă agresivitate sau retragere, izolare, îi

este teamă să meargă acasă, spune că este bătut de părinți, este anxios în activitățile obișnuite (mers la toaletă, dormit), are mișcări dizarmonice, manifestă comportamente distructive față de sine și ceilalți, vine devreme la școală sau întârzie mult timp după ore, este predispus spre accidente, poartă haine care îi acoperă corpul atunci când nu este adecvat acest lucru, nu tolerează contactul fizic, cum ar fi atingerile, este speriat în prezența părinților, nu manifestă stres atunci când este separat de părinți, explicațiile pe care le dă pentru urmele de pe corp se schimbă mereu.

Indicatorii comportamentali ai părintelui/educatorului copilului sunt: nu pare preocupat de copil, descrie copilul ca fiind rău, un monstru, consumă alcool sau droguri, încearcă să ascundă urmele de abuz asupra copilului și să țină secret numele persoanei responsabile, are un istoric de abuz, folosește metode de disciplinare nepotrivite cu vârsta copilului sau comportamentul acestuia, explicația pe care o dă urmei lăsate copilului nu e logică, nu oferă nici o explicație pentru urmele de pe corpul copilului, acordă o atenție excesivă mersului la toaletă, istoric de violență domestică, îl lovește, îl împinge pe copil, îl trage de păr, îl lovește cu obiecte sau chiar armă, îl lovește din senin sau fără a avea un motiv serios, îl lovește atunci când este nervos.

Indicatori fizici și comportamentali ai neglijării copilului

Indicatorii fizici ai copilului sunt: foame permanentă, aspect exterior neîngrijit, murdar, îmbrăcat neadecvat condițiilor meteo, igienă personală neadecvată, adesea obosit, fără energie, nesupravegheat în activități periculoase, abandonare. Indicatorii comportamentali ai copilului sunt: cerșește, fură mâncare, oboseală constantă, este tăcut, adesea adoarme, întârzie frecvent la școală sau absentează, distruge lucruri, abandon școlar, emancipare timpurie, consum de alcool sau droguri, comportament sexual neadecvat.

Indicatorii comportamentali ai părintelui/educatorului copilului sunt: lasă copilul nesupravegheat în timpul zilei sau noaptea, lasă copilul singur acasă, lasă copilul cu alți copii mai mici de care el trebuie să aibă grijă, lasă copilul să se joace cu obiecte periculoase, expune copilul la pericol, nu știe unde este copilul, consum de alcool sau droguri, dezorganizat, viață de familie tensionată, este izolat de prieteni, rude sau vecini, lipsa abilităților sociale, boli cronice, istoric de neglijare, lipsa motivației, letargie, nu îi oferă copilului îngrijire medicală adecvată, ține copilul acasă fără un motiv întemeiat.

Indicatori fizici și comportamentali ai abuzului emoțional

Indicatorii fizici ai copilului sunt: probleme de vorbire, întârzieri în dezvoltarea fizică, astm, alergii severe, ulcer, consum de substanțe, foame permanentă. Indicatorii comportamentali ai copilului sunt: obiceiuri neobișnuite (își suge degetul, mușcă etc.), probleme de comportament (distructive, antisociale), trăsături neurotice (probleme de somn, inhibiție la locul de joacă), compliant, pasiv, agresiv, comandă lucruri, torturează animale, este un «mic adult», acte de delincvență.

Indicatorii comportamentali ai părintelui/educatorului copilului sunt: tratează copiii în mod diferențiat, acuză sau îi pune copilului porecle, este rece și distant, nu își exprimă emoțiile, nu manifestă afecțiune față de copil, ignoră problemele copilului.

Indicatori fizici și comportamentali ai abuzului sexual

Indicatorii fizici ai copilului sunt: dificultăți în a merge sau a sta, dureri sau usturimi în zona genitală, pete de sânge pe haine, vânătăi sau sângerări în zona organelor genitale externe, infecții cu transmitere sexuală, urinări frecvente, sarcină. Indicatorii comportamentali ai copilului sunt: dificultăți de concentrare, absențe de la școală, justificate de către părinte, modificări bruște în comportamentul și dispoziția copilului, stare de depresie, plânge în mod excesiv, rezistent la a se dezbrăca la ora de sport sau la controale medicale, plângeri legate de diverse părți ale corpului, frică de a sta singur cu adulții, scăderea bruscă a notelor, comportament seductiv, promiscuu față de colegi sau adulți, comportament sexual nepotrivit, încercări repetate de a fugi de acasă, propuneri de întreținere a unui act sexual, prezintă interes pentru materiale cu conținut pornografic, penetrări orale sau vaginale ale păpușilor sau animalelor, simularea unui contact sexual cu copiii, fiind dezbrăcați, îi obligă pe alții să-i atingă organele genitale, se simte amenințat de orice atingere, comportament autodistructiv.

Indicatorii comportamentali ai părintelui/educatorului copilului sunt: gelos sau hiperprotectiv cu copilul, este izolat de comunitate, absențe frecvente de acasă, mediu restrictiv acasă, consum de alcool sau droguri, comportament seductiv față de copil, pedepse sexualizate față de copil.

13. Aspecte specifice ale programelor de dezvoltare a carierei tinerilor și copiilor străzii³³

A. Caracteristicile grupului țintă

Copii și tineri care trăiesc numai în stradă și care nu au legături cu familia sau cu instituția de ocrotire – trăiesc permanent în stradă, nu frecventează școala, desfășoară muncă la negru sau își procură bani din cerșit, furturi, prostituție, sunt frecvent consumatori de droguri «aurolac», alcool și tutun.

Copiii care muncesc în stradă și care se întorc zilnic în familiile lor – nu frecventează școala, cazurile de analfabetism sunt frecvente, câștigă bani din cerșit sau alte activități – spălatul mașinilor, vânzarea de mărfuri, încărcat și descărcat de mărfuri, colectarea de obiecte reciclabile, furturi sau prostituție; de regulă se întorc seara în familie; deseori familia este cea care îi obligă să câștige bani pe stradă.

Tinerii care trăiesc în stradă – eșecuri de reintegrare ale instituțiilor guvernamentale sau neguvernamentale, sunt asimilați, în continuare, categoriei copiilor străzii, sunt lideri ai grupurilor de copii ai străzii, cei care «fac» regulile grupului și cei care oferă protecție și sprijin celorlalți membri, consumă inclusiv droguri tari, cum ar fi heroina, câștigă bani prestând diverse munci (în general, munci grele), din cerșit sau furturi.

Copii care trăiesc cu părinții în stradă – părinții supraviețuiesc cerșind împreună cu copiii lor sau prin alte munci prestate în general de copii; în această categorie au fost incluși și tinerii care trăiesc în stradă și au devenit părinți; deseori preferă

³³ http://www.salvaticopiii.ro/romania/ce_facem/programe/copiii_strazii.html

libertatea oferită de stradă; sunt greu de menținut pe termen lung în centre special destinate acestora sau la anumite locuri de muncă, în special datorită lipsei de reguli, responsabilități și câștigurilor ușoare, chiar dacă insuficiente, pe care le presupune viața pe stradă.

Factori de risc generali:

- sărăcia;
- îmbolnăvirile și alimentația nesănătoasă;
- lipsa adăpostului – expunere la riscuri fizice și psihosociale;
- predispoziție la dezvoltări psihopatologice;
- marginalizarea socială;
- viață violentă, riscuri de moarte violentă, prin suicid, accident, omucidere³⁴;
- consum de alcool, droguri, prostituție, îmbolnăvire HIV-SIDA³⁵.

Factori de risc specifici pentru carieră:

- imaginea de sine în proiectarea dezvoltării personale și profesionale;
- neîncredere, respect de sine scăzut;
- experiențe educaționale și sociale negative;
- lipsa de perspectivă (perspectivele de dezvoltare a unei cariere diferă în funcție de vârstă, gen, prezența sau absența unor dizabilități asociate, mediul cultural, etnie).

Factori de protecție specifici:

- nivel ridicat de *self-management*³⁶;
- mecanisme de *coping* creative³⁷;
- mecanisme adaptative de control al stresului³⁸.

B. Particularități ale programelor de informare, orientare și consiliere privind cariera

Aspecte generale

Caracterizarea copiilor străzii ca fiind persoane deviate, dependente, vulnerabile și victime poate avea un impact negativ asupra eficienței programelor de prevenire adresate acestora³⁹. Intervenția de tipul plasării copilului înapoi în școală sau în familia de proveniență este sortită eșecului datorită ignorării cu desăvârșire a opiniei copilului cu privire la acest tip de intervenție. Accentul programelor de prevenire trebuie schimbat de pe «lucrul pentru copil» pe «lucrul cu copilul», pe implicarea activă a copiilor în proiectarea și implementarea intervențiilor, pe folosirea capacităților și competențelor acestora de a face față situațiilor cu care se confruntă și de a lua decizii în ceea ce îi privește.

³⁴ Raffaelli, 1999; Huggins, 2000.

³⁵ Scanlon, 1998.

³⁶ Aptekar, 1988.

³⁷ Veale, 2000.

³⁸ Dobrowolska, Panter-Brick, 1998.

³⁹ În Panter-Brick C., *Street Children Human Rights and Public Health: A Critique and Future Directions*, în *Annual Review of Anthropology*, 2002,31, p. 147-171, ProQuest Psychology Journals.

Programul de prevenire trebuie conceput în formă inițială ca program de asistență stradală, continuat apoi cu programe de prevenire derulate în centre special destinate acestora (experiența organizației „Salvați Copiii” este cea mai relevantă în acest sens). Intervenția de tip informare, orientare și consiliere privind cariera trebuie dublată de intervenții educaționale și de asistență socială, de oferte de muncă viabile și adecvate acestora, altfel eficiența programelor este minimă. Rolul parteneriatului social este central în acest sens.

Aspecte specifice

În domeniul prevenirii exploatării, la acest grup țintă programele de asistență socială și aducerea copiilor în centre special destinate este vitală. Programul de orientare și consiliere vizează în primul rând identificarea punctelor tari și a uneia sau două competențe ale copilului care să constituie punctul de plecare în construirea încrederii în sine și în implicarea acestuia în activități care să îi aducă satisfacție și încredere că își va putea câștiga existența și altfel decât cerșind.

Nu sunt eficiente sesiunile de autocunoaștere bazate pe analiza personală, ci identificarea punctelor și abilităților actuale și dezvoltarea acestora. Educarea perseverenței și plăcerii în derularea unui anumit tip de activitate este esențială. Rolul psihologului și asistentului social este în primul rând acela de a construi o relație de încredere pe baza căreia să se asigure aderența și complianța copilului la programul propus de aceștia.

Rata eșecului este mare – de obicei, copiii care au petrecut în stradă mult timp tind să se întoarcă, în mod constant, pe stradă. Se recomandă ca programul de dezvoltare a carierei să fie dublat de o activitate prin care acestor copii să le fie asigurat un venit, astfel încât să nu existe tentația de a se întoarce pe stradă pentru a câștiga bani. Accentul trebuie pus pe dezvoltarea mecanismelor de *coping* și a factorilor de protecție care pot fi învățați. Programele de orientare și consiliere vor urmări dezvoltarea abilităților de rezolvare de probleme, de identificare de resurse și suport, de menținere a respectului de sine și a sentimentului de autoeficacitate, capacitatea de a construi și menține rețele de suport.

De asemenea, în programele de informare, orientare și consiliere privind cariera este foarte important să luăm în considerare modul în care copiii privesc și evaluează anumite riscuri și oportunități din mediu, a mecanismelor de *coping* pe care aceștia le utilizează, a modului în care ei privesc propriile decizii și alegeri comportamentale și marginalizarea socială la care sunt supuși.

14. Aspecte specifice ale programelor de dezvoltare a carierei copiilor din comunități roma sărace sau din comunități tradiționale

Acest grup țintă este tratat distinct nu datorită existenței apriorice a unor factori de risc și a unor factori de protecție prin simpla apartenență la etnia roma a copilului (mod de raportare folosit încă, din păcate, pe scară destul de largă în România și care ține de o abordare discriminatorie a acestei etnii), ci datorită unor particularități ale comunităților roma sărace, comune tuturor comunităților sărace și a unor obiceiuri specifice comunităților roma tradiționale care se pot constitui în factori de risc sau factori de protecție pentru exploatare.

A. Caracteristicile grupului țintă

Romii de naționalitate română fac parte din aproximativ 40 de grupuri etnice diferite, cele mai cunoscute fiind cele ale romilor căldărari, fierari, ursari, lăutari. Unele din aceste grupuri au renunțat treptat la obiceiuri, în timp ce alte grupuri și-au păstrat obiceiurile. Institutul de Cercetare a Calității Vieții (2000) prezintă următoarea situație cu privire la identificarea și autoidentificarea romilor: cei care prezintă toate caracteristicile etnice tradiționale – și care se autoidentifică drept romi în toate contextele oficiale și informale; romi care prezintă toate caracteristicile etnice tradiționale, pe care ceilalți îi identifică romi după modul lor de viață, dar care nu se autoidentifică oficial ca fiind romi, se identifică în schimb în situații informale; romi modernizați care și-au schimbat modul de viață în sensul modernizării și care nu mai prezintă indicii vizibile ale modului de viață tradițional, care se autoidentifică ca romi în ambele contexte; romi modernizați care tind să nu se mai autoidentifice ca romi sau o fac în mod fluctuant și pe care ceilalți îi pot sau nu identifica drept romi; „foști romi” care s-au integrat în populația majoritară până la dispariția trăsăturilor distinctive, care au renunțat chiar pentru ei înșiși, la autoidentificarea ca romi. Populația roma⁴⁰ este o populație tânără. 33,9% din populație are vârsta cuprinsă între 0-14 ani, numai 4,3 % vârsta mai mare de 65 de ani (la nivelul anului 1998).

Comunitățile roma sunt, în pofida excepțiilor, caracterizate printr-un grad ridicat de sărăcie; se consideră că aproximativ 60% dintre romi trăiesc la limita sărăciei, numărul mediu de indivizi/spațiu de locuit este dublu față de cel al populației în ansamblu, spațiul de locuit/individ este de două ori mai mic decât în cazul celorlalte etnii, numărul de indivizi/cameră este de două ori mai mare decât în cazul celorlalte etnii. Foarte puțini romi dețin acte de proprietate pentru pământul pe care și-au construit casele⁴¹.

Nivelul de sărăcie al majorității comunităților roma determină existența la nivelul grupului țintă a următorilor factori de risc: un nivel socio-economic și educațional redus al părinților, care conduce la existența unei rate ridicate de absenteism școlar, abandon școlar, analfabetism⁴², o lipsă a accesului la programe de informare, orientare și consiliere privind cariera, lipsă de suport social și comunitar, necesitatea de implicare a copiilor în activități generatoare de venit. De asemenea, în comunitățile tradiționale cutumele consideră ca foarte importantă implicarea copiilor de la o vârstă fragedă în activități care să contribuie la prosperitatea familiei, copiii sunt pregătiți de mici să se implice în astfel de activități tradiționale, care să asigure viitorul și prosperitatea familiei. Fetele, de obicei, sunt promise spre căsătorie și căsătorite de familie de foarte tinere (11, 12, 13 ani), astfel că o fată care nu s-a căsătorit până la

⁴⁰ Raport al Centrului de Documentare și Informare despre Minoritățile din Europa de Sud-Est (CEDIMIR-SE), Minoritățile din Europa de Sud-Est, Romi din România realizat în colaborare cu Centrul de Resurse pentru Diversitate Etno-Culturală.

⁴¹ A se vedea rapoartele și cercetările Institutului de Cercetare a Calității Vieții.

⁴² Pentru mai multe detalii, a se vedea D. Tarnovschi, *Populația roma. Dimensiunea unei probleme*, în V. Anăstăsoaie, D. Tarnovschi (eds.), (2001), *Proiecte pentru romii din România, 1990-2000*, Fundația CRDE, Cluj-Napoca.

18 ani este prost privită de comunitățile tradiționale⁴³. Momentul căsătoriei coincide de obicei cu renunțarea la studii a fetelor într-un moment în care nivelul educațional absolvit nu le permite intrarea pe piața forței de muncă în calitate de muncitor calificat, ceea ce îngreunează foarte mult posibilitatea reală de angajare a acestora. Băieții continuă să frecventeze școala, în medie, o perioadă mai lungă decât fetele. Părinții, în general, atunci când acordă un rol important educației, nu își susțin copilul în procesul de învățare considerând că este rolul școlii și al profesorului să îl învețe sau neștiind cum să îl ajute. De asemenea, evaluarea potențialului educației în dezvoltarea copilului este privită strict din perspectiva utilității imediate. Astfel, de cele mai multe ori familiile își încurajează copiii să frecventeze școala până când învață să scrie și să citească.

Pe de altă parte, există încă, în pofida politicilor de integrare și de discriminare pozitivă a romilor, școli în care discriminarea este o practică frecventă⁴⁴, iar atenția acordată acestor copii lipsește cu desăvârșire, discriminare care este un important factor de risc pentru abandonul școlar, absentism, nivel educațional redus. Discriminarea este un proces extins nu numai la nivel educațional; astfel, în anii '90 au fost înregistrate peste 30 de acțiuni violente împotriva romilor, în care aceștia au fost bătuți, răniți sau scoși din casele lor fie de comunitatea majoritară, fie de reprezentanți ai poliției, fără ca autorii să fie sancționați (Weber R., 1998)⁴⁵. Barometrul realizat de Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice în 2000 arată că există încă o atitudine negativă a majorității față de etnia romă – 38,8% dintre respondenții români și 40,3% din respondenții maghiari consideră că „nu ar permite populației rome să trăiască în această țară”.

În ultimii ani s-a dezvoltat o elită de etnie roma care, acționând la nivelul instituțiilor guvernamentale (reprezentanți la nivel ministerial, consilieri județeni sau locali, profesori de romani, mediatori școlari, inspectori școlari romi) sau prin intermediul organizațiilor non-guvernamentale, se implică activ în combaterea discriminării și asigurarea accesului la educație al copiilor romi⁴⁶ (Romani CRISS, Aven Amentza, Centrul de Resurse pentru Comunități de Romi) realizând importante programe educaționale, sociale și comunitare.

Factori de risc pentru exploatare:

- sărăcia;
- marginalizarea socială;
- genul;
- nivelul educațional al părinților;
- număr mare de membri în familie;
- atitudine a părinților față de munca prestată de copii și față de educație;
- absentismul școlar;

⁴³ Moisa F., 2000.

⁴⁴ Raport al European Roma Rights Center (ERRC).

⁴⁵ Weber R., (1998), *The Protection of National Minorities in Romania: a matter of political will and wisdom*, in Law and Practice of Central European Countries in the field of National Minorities Protection, Warsaw: Center for International Relations.

⁴⁶ Pentru mai multe detalii, a se vedea paginile web ale organizațiilor rome, site-ul Ministerului Educației și Cercetării: www.edu.ro etc.

- abandonul școlar;
- analfabetismul;
- discriminarea în școală și în afara ei.

Factori de protecție:

- programe speciale de suport;
- intervenții educaționale specifice – discriminare pozitivă, programe tip «a doua șansă»;
- existența modelelor de reușită;
- rețea de suport activă și extinsă la nivelul organizațiilor non-guvernamentale.

Factori de risc specifici pentru carieră:

- abandon școlar;
- lipsa abilităților de scris-citit și calculul matematic sau slaba dezvoltare a acestora la cei care abandonează școala;
- discriminarea la angajare, tipuri de locuri de muncă ofertate, discriminarea în situații de restructurare.

Factori de protecție specifici:

- implicare în meserii tradiționale;
- spirit antreprenorial;
- dezvoltarea programelor de suport social, educațional etc.

B. Particularități ale programelor de informare, orientare și consiliere privind cariera

Aspecte generale

În realizarea programelor de informare, orientare și consiliere de carieră pentru copiii provenind din comunități roma, primul și cel mai important pas este analiza comunității – a existenței sau nu a practicilor discriminatorii la nivelul acesteia sau/și la nivelul școlii pentru a determina modalitatea de realizare a programului de prevenire – centrat pe școală sau pe comunitate și evaluarea potențialului de realizare a parteneriatului social la nivelul comunității. De asemenea, este foarte importantă evaluarea modului în care nivelul veniturilor comunității respective poate afecta participarea la programele educative și la programele de prevenire. Implicarea organizațiilor roma în implementarea efectivă a programului de prevenire este un câștig clar atât din perspectiva experienței acestora în domeniu, cât și pentru facilitarea comunicării cu reprezentanții comunității, în special în cazul comunităților tradiționale și pentru identificarea sau construirea rețelei de suport locale.

Aspecte specifice

În cazul comunităților tradiționale este esențială implicarea mediatorilor școlari romi, a profesorilor de romani sau a reprezentanților unor ONG-uri roma sau ai comunității roma locale în facilitarea contactului cu comunitatea, în realizarea adecvării programului la specificul beneficiarilor acestuia și la specificul comunității respective. Spiritul antreprenorial al majorității copiilor din comunitățile roma este o caracteristică ce poate fi ușor dezvoltată în contextul programului de orientare și consiliere privind cariera și poate fi valorificată în crearea de oportunități de carieră speciale.

15. Aspecte specifice ale programelor de dezvoltare a carierei copiilor și tinerilor din mediul rural

A. Caracteristicile grupului țintă

Mediul rural se caracterizează printr-un proces accentuat de îmbătrânire a populației și printr-un grad crescut de sărăcie. În anul 1998, 40,5 % din populația rurală se afla în pragul sărăciei, comparativ cu 28.2% în zonele urbane. Pentru familiile care lucrau în agricultură acest procent era și mai mare: 57,8%. Copiii care trăiesc în zonele rurale sunt expuși riscului sărăciei. În anul 1998, 61% din copiii cu vârste între 7 și 15 ani trăiau în familii sărace. Rata de sărăcie este de 49,8% pentru copiii cu vârste cuprinse între 14 și 19 ani. Oferta de muncă este aproape nulă, cu excepția agriculturii. Fenomenul de migrație spre zonele urbane în căutarea unui loc de muncă este crescut, ca și migrația sezonieră a forței de muncă, în interiorul sau exteriorul țării.

Zonele rurale se caracterizează în schimb prin infraționalitate scăzută și incidența scăzută a traficului și consumului de droguri. Participarea la educație tinde să fie mai scăzută din cauza sărăciei și lipsei de acces la educație și informare privind oportunitățile educaționale și profesionale, lipsă de acces la programe educaționale alternative și la programe culturale, izolare, marginalizare.

Factori de risc⁴⁷:

- sărăcia;
- oportunități limitate;
- resurse privind cariera aproape inexistente;
- ofertă de locuri de muncă aproape inexistentă;
- posibilități de continuare a traseului educațional după clasa a VIII-a în alte localități;
- inexistența altor oportunități de educare și formare în afara școlii;
- roluri de gen și modelele culturale tradiționale;
- calitatea educației – personal didactic necalificat sau care face naveta, mobilitatea foarte mare a personalului didactic în zonele rurale.

Factori de protecție:

- suportul comunitar;
- dezvoltarea unor inițiative la nivel local – programe educaționale, rețele de suport;
- existența modelelor de succes.

B. Particularități ale programelor de informare, orientare și consiliere privind cariera

Aspecte generale și specifice

Una din principalele probleme ale programelor de prevenire pentru zonele rurale este sustenabilitatea programului. Dacă pe parcursul derulării lui în cadrul unui

---

⁴⁷ Pentru o abordare detaliată a unui program de consiliere pentru mediul rural bazat pe acești factori, a se vedea A. Marshall, (2002) *Life-career counselling issues for youth in coastal and rural communities. The impact of economic, social and environmental restructuring*, International Journal for the Advancement of Counselling, 24, 2002, Kluwer Academic Publishers, p. 69-87.

proiect finanțat accesul specialiștilor în zonele rurale și contactul direct al beneficiarilor cu specialiștii este posibil, după terminarea acestei finanțări este puțin probabilă continuarea programului din resursele instituțiilor din care provin acești specialiști care, la rândul lor, depind de bugetul de stat. Preluarea acestor programe la nivel local se poate face imediat numai la nivelul programelor de informare. Programele de orientare presupun formarea inițială a personalului didactic care să preia aceste atribuții, sau a reprezentanților comunității. Fără o rețea de suport care să motiveze și să susțină demersul voluntar al acestora de a se implica în programe de informare, orientare și consiliere există riscul imposibilității continuării programului. Programele de consiliere sunt și mai dificil de derulat după terminarea programului de prevenire și de aceea presupun crearea de structuri de suport la nivelul comunității, dezvoltarea capacității acestora de a derula astfel de programe fiind esențială.

Bibliografie

- Allen E., N., (2005), *A Multi Level Analysis of Community Coordinating Councils*, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 35, Nos. 1/2, March 2005
- Barnitz, L., (2001). *Effectively responding to commercial sexual exploitation of children: a comprehensive approach to prevention, protection, and reintegration services*. *Child Welfare*, 80,5.
- Băban A., (coord.), (2001), *Consiliere educațională – Ghid metodologic pentru orele de consiliere și dirigenție*, Ed. Ardealul, Cluj-Napoca
- Bezanson L., Kellett R., (2001), *Integrating Career Information and Guidance Services at Local Level*, Information, Guidance, Counseling, OECD, Nov. 2001
- Berger, L.M., (2004). *Income, family structure, and child maltreatment risk*, *Children and Youth Services Review*. 26, 725-748.
- Bianchi, S., (1999). *Feminization and Juvenilization of Poverty: trends, relative risks, causes, and consequences*. *Annual Review of Sociology*, 25.
- Breitenbecher, 2001, *Sexual Revictimization Among Women. A review of literature focusing on empirical investigations*, *Aggression and Violent Behavior*, vol.6, 415-432
- Burgess, A.W., Grant, C.A., (1998), *Children Traumatized in Sex Rings*. *National Center for Missing & Exploited Children*, www.missingkids.com
- Cătălin Ghinăru, *Munca copiilor în România*, București, 2004
- Ciucă V., Pîrciog S., (2003), *Analiza dinamicii pieței muncii la nivel regional în sprijinul creșterii ocupării forței de muncă. Proiecția nevoii de formare profesională prin învățământ profesional și tehnic la orizontul anului 2004*, Ed. Humanitas Educațional, București
- Chung, I., Hawkins, D.J., Gilchrist, L.D., Hill, K.G., Nagin, D.S., (2002), *Identifying and predicting offending trajectories among poor children*, *The Social Service Review*, 76,4.
- Etnobarometru, Mai-Iunie 2000, realizat de Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice European Roma Rights Center (ERRC), (1998), Roma Rights, Summer 1998, Budapest, ERRC

Gailey, 1999, *Rethinking Child Labour in an Age of Capitalist Restructuring*, Critique of Antropologz, vol. 12, 115-119

GENPROM, *Preventing Discrimination, Exploitation and Abuse of Women Migrant Workers: An Information Guide*, Trafficking of Women and Girls (2002), ILO: Geneva.

Gold, S.R., Sinclair, B.B., Balge, K.A., (1999), *Risk of sexual revictimization: a theoretical model. Aggression and Violent behavior*, vol. 4, no 4, pp 457-470.

Greene, J.M., Ennett, S.T., Ringwalt, C.L., (1999), *Prevalence and correlates of survival sex among runaway and homeless youth*, American Journal of Public Health, 89, 9.

Haspels, N., Suriyasarn, B., (2003), *Promotion of gender Equality in Action against Child Labour and Trafficking. A Practical Guide for Organizations*, ILO-IPEC

ILO-IPEC, 2002, *Good Practices: Gender Mainstreaming in Actions Against Child Labour*.

ILO-IPEC, 2003, O. O'Donnell E. Van Doorslaer F. Rosati, *Health Effects of Children's Work: Evidence from Vietnam*

ILO-IPEC, 2004, *Prevenirea și combaterea exploatării copiilor prin muncă în România*

ILO-IPEC, 2004, Woodhead, *Psychosocial impacts of child work: a framework for research, monitoring and intervention*

Ireh M., (2000), *Career Development Theories and Their Implications for High School Career Guidance and Counseling*,

Hartung & al., 2005, *Child Vocational Development: A Review and Reconsideration*, Journal of Vocational Behavior, vol. 66, 385-419

High School Journal, Dec-Jan 2000, Vol.83, Issue 2, p. 28

Hooper, C.A., Koprowaska, J., (2004). *The vulnerability of children whose parents have been sexually abused in childhood: towards a new framework*, British Journal of Social Work, 34, 2.

Jigău M., (coord.), (2003), *Consilierea carierei adulților*, Ed. Afir, București

Kerka Sandra, *Alternatives for At-Risk and Out-of-School Youth*, ERIC Clearinghouse on Adult Career and Vocational Education, 2003

Klain, E. J., (1999), *Prostitution of Children and Child-Sex Tourism: An Analysis of Domestic and International Responses. National Center for Missing & Exploited Children*, www.missingkids.com

Know About Business (KAB), *Entrepreneurship Education in Vocational and Technical Training, Entrepreneurship and Management Development Branch – ILO Geneva, International Turin Center of the ILO, Turin, 2000*

Korbin, J.E., Caulton, C.J., (2000). *Neighborhood views on the definition and etiology of child maltreatment*, Child Abuse & Neglect, vol. 24, no.12, pp. 1509-1527.

Kottman T., Muro J., J., (1995), *Guidance and Counselling in the Elementary and Middle Schools – A Practical Approach*, Wm C. Brown Communications, Inc.

Lanning, K.V., (2001), *Child Molesters: A Behavioral Analysis. National Center for Missing & Exploited Children*, www.missingkids.com

Leonard, 2004, *Children's View on Children's Right to Work*, Childhood, vol.11, 45-61.

*** *Gender issues related to working street children in Bucharest: A rapid assessment*, 2004, ILO-ILEC

*** *Anchetă asupra activității copiilor (2003). Raport Național*, Institutul Național de Statistică, Organizația Internațională a Muncii.

Mansour & al., 2003, *Health Related Quality of Life in Urban Elementary Schoolchildren*, Pediatrics, 111, 1332-13341.

McCarthy J., (2001), *The Skills, Training and Qualifications of guidance workers*, Information, Guidance and Counseling, OECD, Nov. 2001

Miljeteig, 1999, *Introduction. Understanding Child Labour*, Childhood, vol. 6, 5-12.

Moisa F., (2000), *Experiențe, realizări și perspective asupra programelor pentru Romi*, Cluj-Napoca, Seminar Internațional cu tema problematica romilor, ianuarie 2000, p. 140

Motus, (2004). *Mental Health and Trafficking in Human Beings*, Organizația Internațională pentru Migrație.

Myers, 1999, *Considering Child Labour, Changing terms, issues and actors at the international level*, Childhood, vol. 6, 13-26.

Myers, 2001, *The Right Rights? Child Labour in a Globalizing World*, ANNALS, AAPSS, 575.

Norman Amundson, *Active Engagement and the influence of constructivism*, 2005

Norman C. Gysbers, Marry J. Heppner, Joseph A. Johnston, *Career counseling, Process, Issues, and Techniques*, USA, 2002

Panter-Brick, C., (2002), *Street children, human rights, and public health: a critique and future directions*, Annual Review of Anthropology, 31, p. 147.

Park, J., Turnbull, A.P., (2002), *Impacts of poverty on quality of life in families of children with disabilities. Exceptional Children*, 68, 2.

Parker, 1997, *Health Effects of Child Labour*, The Lancet, 350.

Parker, 2002, *Street Children and Child Labour Around the World*, The Lancet, 360.

Patrick Daru, *Education/Vocational/Job Counselling as a Tool Against Child Labour*, 2005.

Patsula P., *The assessment component of employment counseling*, Ottawa, 1992

Poster, 2003, *Effects Of Trauma And Violence On Children And Adolescents*, Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 13, 21-27.

Prevenirea și combaterea exploatării copiilor prin muncă în România, Organizația Internațională a Muncii, PIEMC, București, 2004

Public Policies for Career Development: Policy Strategies for Designing of Career Information and Guidance Systems in Developing and Transition Economies, Organisation for Economic Cooperation and Development, 2002

Schissel, B., Fedac, K., (1999), *The selling of innocence: the gestalt of danger in the lives of youth prostitutes*, Canadian Journal of Criminology. 41,1.

Satz, 2003, *Child Labor: A Normative Perspective*, The World Bank Economic Review, 17, 2; ABI/INFORM Global

- Scanlon & al., 2002, *Child Labour*, British Medical Journal, 325.
- Schmitz, C.L., Wagner, J.D., Menke, E.M., (2001), *The interconnection of childhood poverty and homelessness: a negative impact/points of access*, Family in Society, 82,1.
- Schneider, 1999, *Protecting Youth at Work: Health, Safety, and Development of Working Children*, Contemporary Sociology, 28, 6, Academic Research Library
- Schoenhals & al., 1998, *The Educational and Personal Consequences of Adolescent Employment*, Social Forces, vol. 77, 723-761.
- Scream – Stop Child Labor! Supporting Children’s Rights through Education, the Arts and the Media, ILO, 2002
- Stowman, S.A., Donohue, B., (2005), *Assesing child neglect: a review of standardized measures. Aggression and Violent Behavior*, 10, 491-512.
- Sultana R. G., (2004), *Guidance policies in the knowledge society – trends, challenges and responses across Europe*, A CEDEFOP synthesis report, Cedefop Panorama Series; 85, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004
- Șerban M., Pataki I.,(2004), *Oportunitatea constituirii unui mecanism regional de dialog social în sprijinul creșterii ocupării forței de muncă*, Ed. Humanitas Educațional, București
- Raimo Vuorinen, *Guidance and counselling in Europe – Service for all or for specific groups?*, October, 2004, Reykjavik, Iceland
- Rapid Assessment on Trafficking in Children for Labor and Sexual Exploitation in Romania*, IPEC, 2003
- Weber R., (1998), *The Protection of National Minorities in Romania: a matter of political will and wisdom*, în Law and Practice of Central European Countries in the field of National Minorities Protection, Warsaw, Center for International Relations
- Raportul de țară asupra contribuției educației și formării profesionale*, ETF, 2004
- Robert E. Doyle, *Essential skills and strategies in the helping process*, California, 1992
- Roux, J., Smith, C. S., (1998), *Causes and characteristics of the street child phenomenon: a global perspective. Adolescence*, 33, 131.
- Vocational education and training for girls and boys, Guide on vocational guidance and counselling*, International Labour Organisation, 2004
- UNICEF, *End Child Exploitation: Stop de Traffic*, 2002
- Widom, C.S., Kuhns, J.B., (1996), *Childhood victimization and subsequent risk for promiscuity, prostitution, and teenage pregnancy: a prospective study*, American Jurnal of Public Health, 86,11, p. 1607.
- Qualye, E., Taylor, M., (2002), *Paedophiles, pornography and the internet: assessment issues*, British Journal of Social Work, 32, 7.
- Yoshikawa, H., Seidman, E., (2001), *Multidimensional Profiles of Welfare and Work Dynamic: Development, Validation, and Associations with Child Cognitive and Mental Health Outcome*, American Journal of Community Psychology, Dec. 29,6; PG. 907.
- Venkateswarlu & al., 2003, *Child Labour in India: A health and Human Rights Perspective*, The Lancet, 362.

White, 2004, *Where children Come Cheap*, New Statesman, 11, 36-40.

Wolfensohn G., (2004), *Răspuns la problemele traficului de copii – Ghid introductiv cu privire la intervențiile bazate pe drepturile copilului, extras din experiențele organizației Salvați Copiii în Europa de sud-est*, Speed Promotion, București, 2004

*** Center for Children's Rights, 2002, *Child Rights Report*.

*** Human Rights Wach, 2004, P 141

*** RO MEDIA Publishing House, 2002, *Roma Working Children And Their Families. Socio-cultural characteristics and living conditions*.